

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIIY VA O‘RTA MAXSUS
TA’LIM VAZIRLIGI

TOSHKENT ARXITEKTURA QURILISH INSTITUTI

ARXITEKTURA FAKULTETI

“SHAHARSOZLIK VA LANDSHAFT ARXITEKTURASI”
KAFEDRASI

Tushuntirish xati

Diplom mavzusi: *Xorazm viloyati Yangiariq tumani
“Gurlanbog’ “ qishloq fuqarolar yig’ini hududini me’moriy
rejalashtirish loyihasi.*

5341000 – bakalavr

Rahbar:

Sereyeva G.A.

Diplomant:

Bobojonov B.R.

TOSHKENT 2017.

TOSHKENT ARXITEKTURA QURILISH INSTITUTI
“Shaharsozlik va landshaft arxitekturası” kafedrası
5341000-Qishloq hududlarini arxitektura-loyihaviy tashkil etish.
Bakalavriat:

«Tasdiqlayman»

_____
ShvaLA kafedra mudiri

«_____» _____ 2017 yil

Diplom ishini bajarish uchun

TOPSHIRIQ

Bitiruvchi: _____

Guruh: _____

1. Diplom ishi mavzusi: _____

_____
_____
_____

TAQI rektorining _____ son «_____» _____ 20__ yil buyrug‘i
bilan tasdiqlangan.

2. Diplom ishining himoya sanasi: «_____» _____ 20__ yil

3. Tayanch manbalar (loyihalash amaliyotida toplangan materiallar hamda
bitiruvoldi arxitekturaviy loyihalash fanining natijalari ko‘rsatiladi):

_____
_____
_____
_____

4. Diplom ishi matn qismining asosiy bo‘limlari:

- Arxitekturaviy bo‘limi
- Transport va muxandislik tarmoqlari bo‘limi
- Ko‘kalamzorlashtirish va obodonlashtirish bo‘limi
- Mehnat xavfsizligi bo‘limi

5.Grafik materiallar tarkibi (majburiy chizmalar va mashtablar ko'rsatiladi):_____

_____

_____

_____

_____

_____

Eslatma: 1.ishning grafik qismi 1x1 o'lchami 4 planshetdan yoki 8 standart vatmanda bajariladi;

2.ishning bo'limlarini kompyutor grafikasida bajarish uchun TAQI Test markazi sinovidan o'tilganligi tog'risida guvohnoma taqdim etish talab etiladi.

6.Diplom ishi bo'yicha maslaxatchilar :

-Loyihalash bo'yicha:

7.Diplom ishini bajarish jadvali:

T.P	Ishning qismlari	Muddati**	
		boshlanishi	tugatilishi
1	Grafik qismi		
2	Bo'limlar:		
	a) Arxitekturaviy bo'limi		
	b) Transport va muxandislik tarmoqlari bo'limi		
	d)Ko'kalamzorlashtirish va obodonlashtirish bo'limi		
	e) Mehnat xavfsizligi bo'limi		
3	Ishning bajarilishi bo'yicha nazorat sanalari	Har haftada	
4	Dastlabki himoya		

** Bo'limlarning bajarilish muddatlari maslahatchilari tomonidan belgilanadi.

Diplom ishi rahbari _____
(nasabi, ismi, familiyasi, sharifi)

_____
(imzo)

Topshiriqni oldim: «_____» _____ 20__yil

Bitiruvchi: _____
(nasabi, ismi, familiyasi, sharifi)

_____
(imzo)

Mundarija:

Kirish.....1-7 bet.

Arxitekturaviy qismi..... .8-17 bet.

Ko'kalamzorlashtirish va obodonlashtirish bo'limi.....18-27 bet.

Transport va muxandislik tarmoqlari bo'limi.....28-52 bet.

Mehnat havfsizligi bo'limi.....53-59 bet.

Xulosa.....60 bet

Umumiy foydalanilgan adabiyotlar.....61-62 bet.

Asosiy chizma A-3 formatda.....63 bet.

Ilovalar; chizmalar va fototasvirlar.....64-70 bet.

ARXITEKTURAVIY QISMI

Rahbar:

Sereyeva G.A.

Maslahatchi:

Reyimbayev Sh.S.

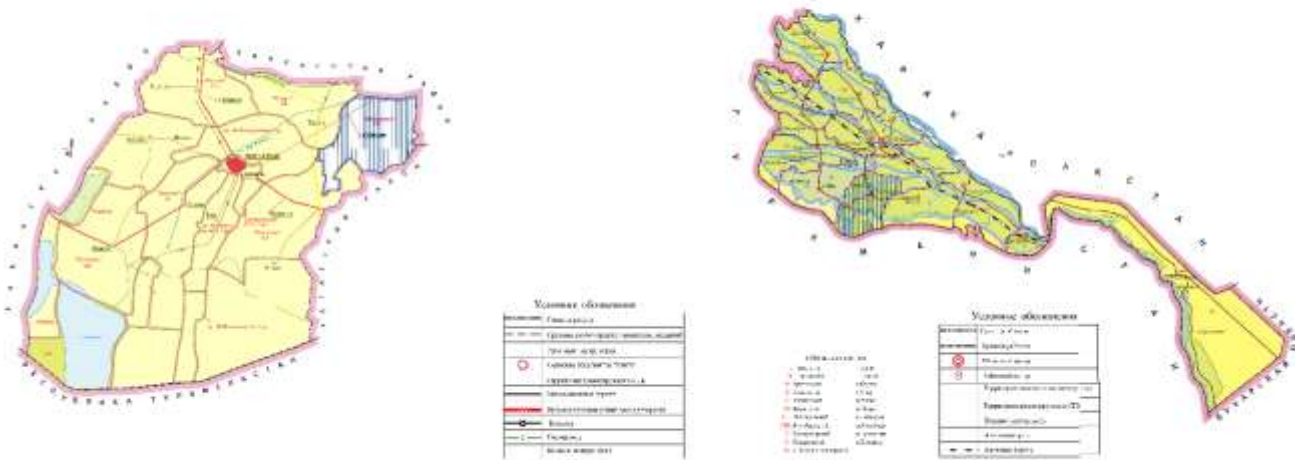
Bitiruvchi:

Bobojonov B.R.

Toshkent 2017

KIRISH

Yangiariq tumani ilk bor 1926 yilda tashkil topgan. Tumanning xududi 402,3 kv km bo‘lib, jo‘g‘rofik jixatdan Xorazm viloyatining janubiy qismida joylashgan. 111 tumani viloyat hududining 6,5 foizini egallaydi. Tuman shimoldan Xonqa, sharqdan Bog‘ot, G‘arbdan Xiva tumanlari bilan chegaradosh. Janubdan esa Turkmaniston davlati bilan chegaralanadi. Tumanda 6 ta shaharchalar, 8 ta fuqarolar yig‘ini, 34 ta aholi punkti, 39 ta mahallalar mavjud.

2016 yilning 1 yanvar holatiga tumanda doimiy aholi soni 108,3 ming kishini tashkil qilib, 2015 yilning shu davriga nisbatan 2,0 ming kishiga yoki 1,9 foizga ko‘paydi.

Mehnat yoshidagi mehnatga layoqatli aholi soni dastlabki ma’lumotlarga ko‘ra, o‘tgan yilning shu davriga nisbatan 101,9 foizga ko‘payib 60,3 ming kishini yoki doimiy aholining 55,7 foizini tashkil qildi.

Iqtisodiyotda band holining soni 49,8 ming kishini tashkil etdi va o‘tgan yilning shu davriga nisbatan 3,8 foizga ko‘paydi.

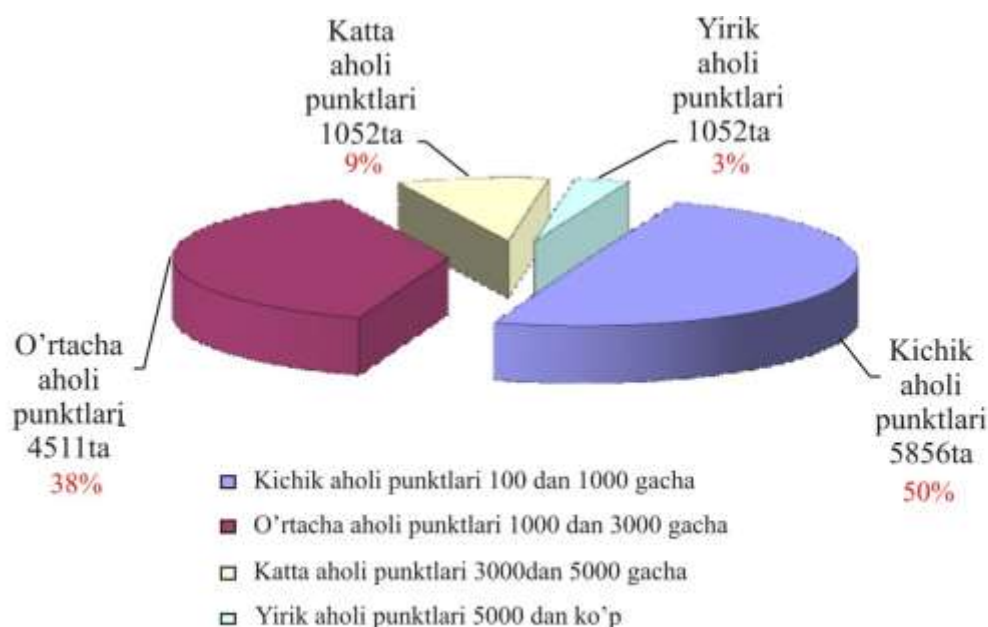
2015 yilning yanvar-dekabr oylarida Sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 105,4 mlrd.so‘mni tashkil qilib, o‘tgan yilning shu davriga nisbatan 108,8 foizga o‘sgan. Xalq iste’moli mollari ishlab chiqarish hajmi esa

32,4 mlrd.so‘mni tashkil qilib, o‘tgan yilning shu davriga nisbatan o‘shish sur‘ati –124,4 foizga teng bo‘ldi.

Shuningdek, tumanda yalpi qishloq xo‘jaligi maxsulotlari hajmi 250,4 mlrd.so‘mni tashkil qilib, o‘tgan yilning shu davriga nisbatan 107,4 foizga, pudrat ishlari hajmi 72,9 mlrd.so‘mni yoki 130,7 foizni tashkil etdi, Chakana savdo aylanmasi 108,3 mlrd.so‘mni tashkil etib 104,3 foizga o‘tdi.

Korxonalar va tashkilotlar yagona davlat registri ma‘lumotlariga ko‘ra, 2016 yilning 1 yanvar holatiga iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida ro‘yxatga olingan yuridik shaxslar soni 3066 taga etdi,

2016 yil 1 yanvar holatiga ro‘yxatga olingan jami kichik tadbirkorlik (biznes) sub’ektlarining soni 740 tani tashkil qildi. 2015 yilda 63 ta yangidan kichik biznes sub’ektlari ruyxatdan o‘tgan va 58 ta kichik biznes sub’ektlari o‘z faoliyatlarini tugatgan.

soni bo'yicha miqdoriy tarkibi

t/r	Viloyatlar	Qishloq aholi punktlarining soni	Shu jumladan aholisining soni quyidagicha bo'lgan				
			100 dan 500 kishigacha	500 dan 1000 kishigacha	1000 dan 3000 kishigacha	3000 mingdan 5000 kishigacha	5000 ming kishidan ortiq
1	Andijon	581	48	77	291	106	59
2	Buxoro	1422	572	434	380	30	6
3	Jizzax	568	217	148	143	39	21
4	Qashqadaryo	1159	225	341	473	86	34
5	Navoiy	497	180	162	116	25	14
6	Namangan	507	35	58	244	107	63
7	Samarqand	1938	632	607	597	88	14
8	Surxondaryo	855	111	195	445	88	16
9	Sirdaryo	274	55	71	106	35	7
10	Toshkent	992	241	263	389	83	16
11	Farg'ona	1155	155	286	581	107	26
12	Xorazm	556	73	107	275	80	21
13	Qoraqalpog'iston Respublikasi	1195	714	220	241	16	4
	O'zbekiston Respublikasi	11699	3258	2969	4281	890	301

Qishloq xo'jaligi

2015 yilning yanvar-dekabr oylarida qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish amaldagi narxlarda 250,4 mlrd. so'mni va 2014 yilning shu davriga nisbatan 107,4 foizni tashkil qildi.

Jami don ekinlari bilan band bo'lgan ekin maydoni 3,9 ming gektar, paxta ekin maydoni 6,3 ming gektar, sabzavot ekinlari 1,3 ming gektar maydonni tashkil qildi.

2015 yilda barcha toifadagi xo'jaliklar tomonidan 27,2 ming tonna boshqoli don ekinlari ishlab chiqarilgan bo'lib, o'tgan yilning shu davriga nisbatan 2,8 foizga kupaygan.

Barcha toifadagi xo‘jaliklarda 11,4 ming tn. kartoshka qazib olindi (2014 yilga nisbatan 5,8 foizga ko‘p), 43,6 ming tn. sabzavot (9,2 foizga ko‘p) 7,5 ming tn. poliz ekinlari (7,4 foizga ko‘p), 15,2 ming tn. meva va rezavorlar (9,6 foizga ko‘p) va 1,1 ming tn. uzum (1,4 foizga ko‘p) etishtirildi.

Chorvachilik

2016 yilning 1 yanvar holatiga yirik shoxli qoramollar soni o‘tgan yilning shu davriga nisbatan 5,7 ming boshga (9,8 foizga), shu jumladan sigirlar 1,3 ming boshga (5,4 foizga), qo‘y va echkilar 0,8 ming boshga (2,5 foizga), parrandalar 64,3 ming boshga (32,6 foizga) ko‘paydi.

2015 yilning yanvar-dekabr oylarida barcha toifadagi xo‘jaliklarda 9,4 ming tonna tirik vaznda go‘sh (o‘tgan yilga nisbatan 106,3 foiz), 69,6 ming tonna sut (104,5 foiz), 18,3 mln. dona tuxum (107,7 foiz), 178 tonna jun (101,7 foiz) etishtirildi.

Barcha hududlarda chorvachilik mahsulotlari (go‘sh, sut, tuxum) ishlab chiqarishning o‘sishi asosan dehqon xo‘jaliklari hisobiga bo‘lib, go‘sh ishlab chiqarish umumiy hajmida ularning ulushi 97,1 foizni, sut ishlab chiqarishda – 98,3 foizni, tuxum ishlab chiqarishda 88,7 foizni tashkil etdi.

Fermer xo‘jaliklari

2016 yilning 1 yanvar holatiga fermer xo‘jaliklarida 3,1 ming bosh yirik shoxli qoramol, shu jumladan 0,9 ming bosh sigir, 2,3 ming bosh qo‘y va echkilar, 25,7 ming bosh parrandalar mavjud bo‘lib, 2015 yilning 1 yanvariga nisbatanyirik shoxli qoramollar soni 108,6 foizni, shu jumladan sigirlar 104,6 foizni, qo‘y va echkilar 120,4 foizni, parrandalar 123,3 foizni tashkil qildi.

Qurilish faoliyati. 2015 yilning yanvar-dekabr oylarida 72,7 mlrd. so‘mlik kurilish ishlari bajarilib, o‘tgan yilning shu davriga nisbatan o‘sh sur‘ati 130,3 foizni tashkil etdi. 2015 yilda 58,4 ming m kv. turar joylar foydalanishga topshirilgan bo‘lib, o‘tgan yilning shu davriga nisbatan 107,2 foizga ko‘pdir. Shuningdek, tumanda aholining suv va gaz ta‘minotini yaxshilash maqsadida

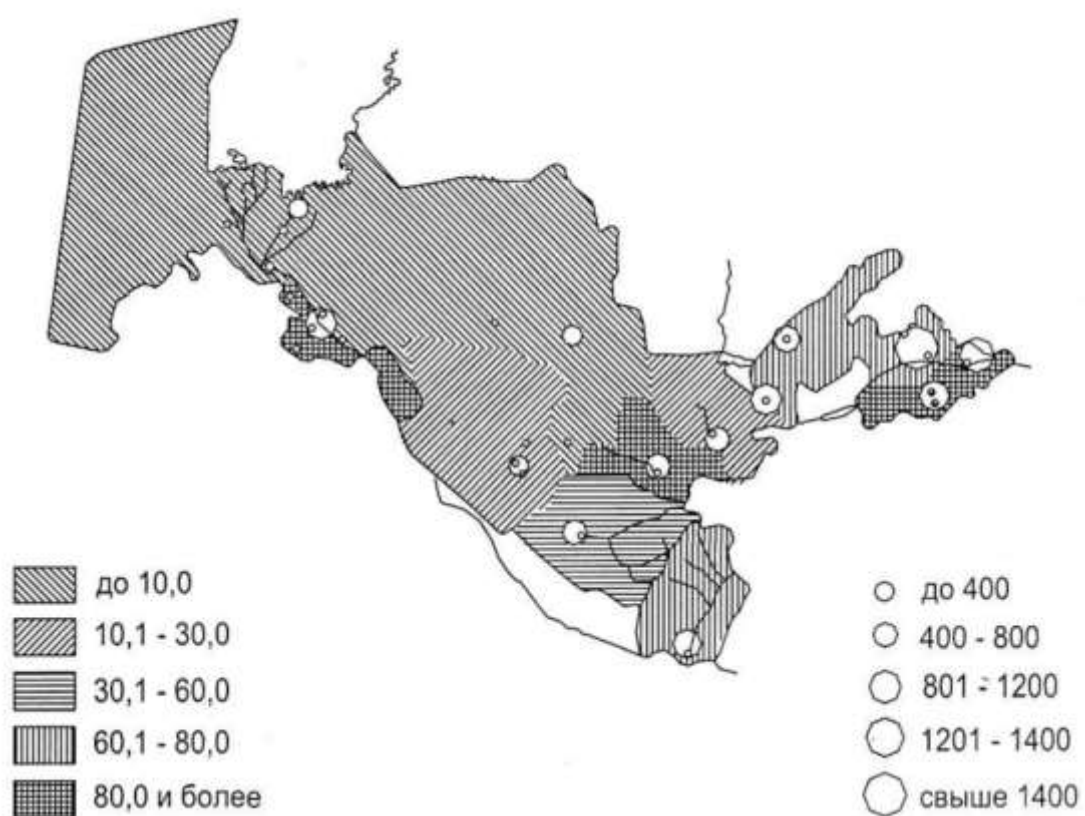
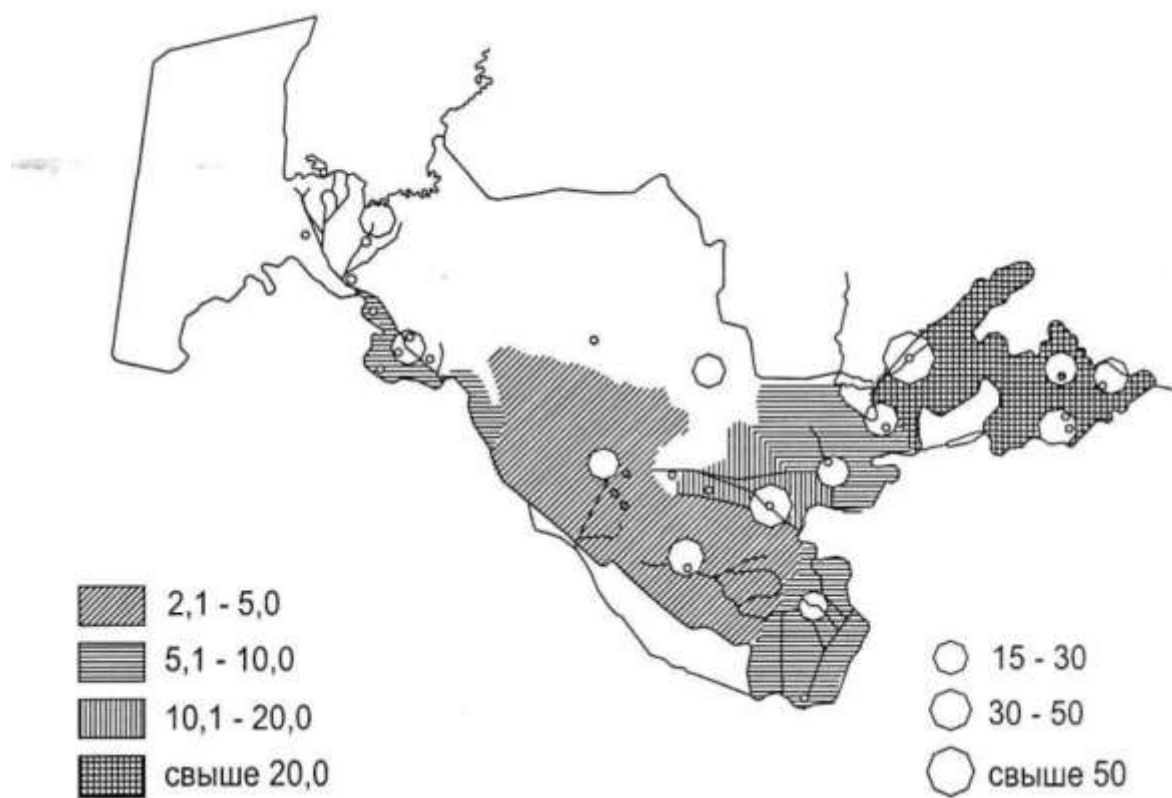
24,0 km suv tarmoqdalri, 2,4 km gaz tarmoqlari toritilib foydalanishga topshirildi.

Demografik kursatkichlar

	Qishloq nomi	Xo'jalik soni	Oila soni	Xonadon soni	Axoli soni
1	Ko'riktom	1909	3048	2264	12117
2	Gurlanbog'	1889	2428	1992	10194
3	Tagan	1695	2506	1842	8974
4	Gulobod	2346	2947	2465	15487
5	Karmish	2473	2513	2208	11695
6	Kattabog'	2372	2709	2445	12010
7	Ostona	2851	3165	2165	12365
8	Chiqirchi	2903	3206	2168	13120
9	Yangiariq sh.	2149	2806	2449	12314
	Jami8 ta qishloq 1ta shaharcha	20587	25328	19998	108276

Mavzuning asosiy maqsadi:

- Qadimiy milliy urf odatlar va ananaviy o'zbek qadriyatiga xos bo'lgan Qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni tashkil etish imkon darajasida qishloqlarning bugungi ko'rinishini tubdan o'zgartirish va shu orqali qishloq aholisi uchun hamma sharoitlari bilan taminlangan shinam uylarni qurib, zamonaviy qilish va kelajak avlodlarimizga meros sifatida etkazib berish;

- Xorazm viloyati Yangiariq tumani Gurlanbog' Q.F.Yuchun xozirgi kunda mavjud bo'lmagan madaniy xordiq chiqarish binolarini bir necha Q.F.Ylar uchun xam qulay bo'lgan sharoitda loyixalash;
- Ushbu Q.F.Y lar xududining o'sayotganini xisobga olib xududini yaxlit tarxga ega bo'lgan zamonaviy Qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni tashkil etish qonun qoidalariga bo'y sunadigan yaxlit markaz tashkil qilish. Tarkibida ish funktsiyalari bilan bir qatorda madaniy, tomosha, ko'ngilochar, muassalar shuningdek umumqishloq axamiyatidagi savdo va xizmat ko'rsatish obektlari bo'lgan ko'p funktsiyali yirik majmualar yaratish;
- Ushbu xududdagi mavjud saqlanayotgan obektlarni qurilmalar strukturasiga organi tarzda kiritish;
- Qishloq markazi sharoitida yashash sharoitini yaxshilashni taminlovchi xizmat ko'rsatuvchi obektlari bo'lgan turar joy majmualarini yaratish;
- Yuqori darajadagi yangi landshaft rekreasiya sistemasini yaratish;
- Hudud ichida mexnat o'rinlarini yaratish;

Mavjud kapital bo'lmagan va qurilmalarning asosiy vazifasiga mos kelmaydigan binolarni buzish, yangi qurilish, majmualarni rekonstruksiya qilish va injenerlik infrastrukturasi qurish ko'zda tutiladi. Loyixalashning muxim sharti xududdan o'tuvchi trassasa bilan bog'lik rejaviy cheklashlarni xisobga olishdir.

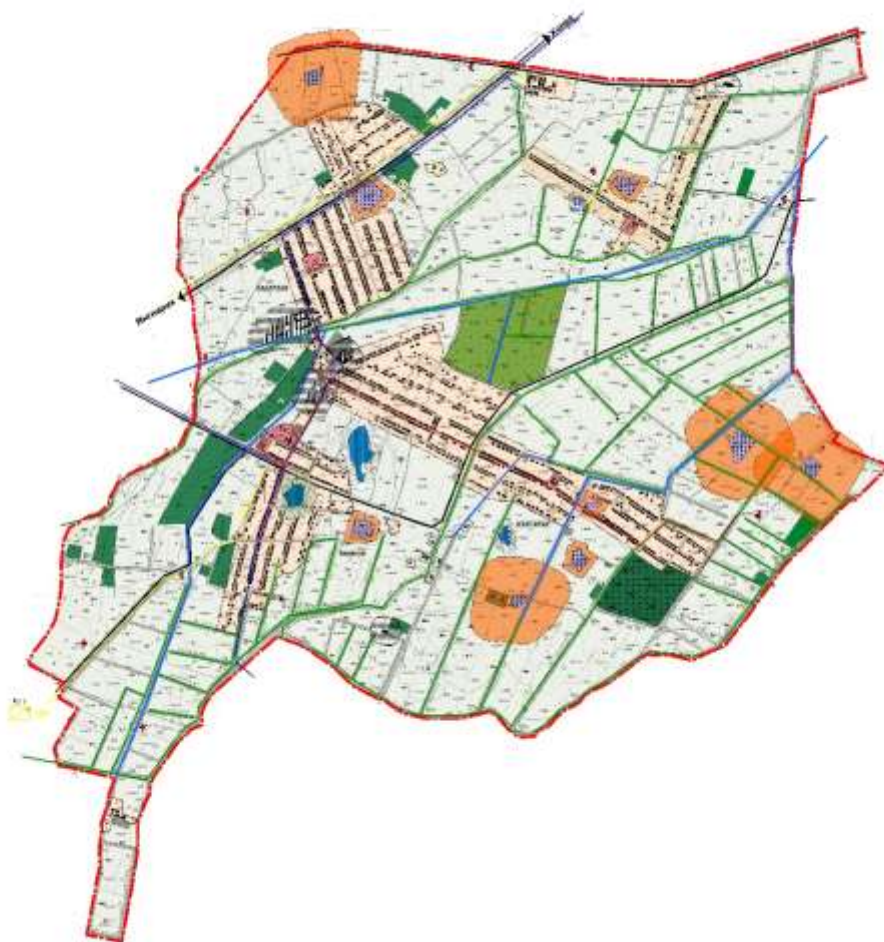

Hududni loyihaviy tashkil etish

Qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni loyixaviy tashkil etish xududdan maksimal foydalanish, loyixaviy xududni qishloqni zamonaviy strukturasiga organik kiritish sharoitlarini yaratish ko'zda tutadi. U qishloq muxitining sifat xarakteristikalarini ko'tarishga xizmat qiluvchi dominant ansanbl sifatida shakllanadi.

Gurlanbog' Q.F.Yning rivojlanish xususiyatlari.

Gurlanbog' Q.F.Yning bosh tarxlari taxlili.

Qishloqning Qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni loyixaviy tashkil etish va sotsial-iqtisodiy rivoji masalalari ishlab chiqarish ko'chlari joylashuvi umumrespublika sistemasi va Yangiariq tumanining yagona

xalq xo'jaligi, sotsial va iqlim-ekologik komplekslari rivojini inobatga olgan holdagi o'rnashuvi bilan tugal hal qilinadi. Bosh rejani ishlab chiqishda.

Aholisi va hududi.

Qishloq aholisining perspektiv miqdori joylashishning yuzaga kelgan sistemasi bilan zamonaviy demografik tuzilish va uning oldindan nazarda tutilgan o'zgarishi, sanoat rivoji darajasi va boshqa qishloqni tashkil qiluvchi omillar bilan, aholiga sotsial-madaniy-maishiy xizmat ko'rsatish darajasini talab etiladigan me'yoriy o'lchamlargacha yetkazish bilan muvofiqlikda belgilangan.

Qishloq nomi	Xo'jalik soni	Oila soni	Xonadon soni	Axoli soni
Gurlanbog'	1889	2428	1992	10194

Gurlanbog' Q.F.Y hududiy rivojining yo'nalishi tuman tabiiy sharoitlari, tabiiy va sun'iy rejairovka cheklanuvlari yuzaga kelgan Qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni loyixaviy tashkil etish vaziyati inobatga olingan avvalgi bosh reja ishlanmalariga asoslangan.

Ushbu bosh rejada qishloqning asosiy rivoji qilib, xuddi avvalgidek, "Gurlanbog' Q.F.Y"dagi qishloq xo'jalik yerlari hisobiga sharqiy va janubi-

sharqiy yo'nalishlar qabul qilingan. Shimoliy, janubiy va g'arbiy yo'nalishlar qator sabab va sharoitlar bo'yicha cheklangan, aynan:

Qishloqning sharqqa tomon rivojiga joy reliefi, gidrogeologiya, geologik tuzilish va shamol rejimi qulaylik tug'diradi. Ushbu bosh rejada qishloq rivojining cheklanishida regional suv chiqarish inshootlari qishloq rivoji cheklanishi vazifasini bajaradi.

Turar joy qurilishi va turar joylar fondi

Qishloqda turar joy qurilishining rivoji, asosan, xususiy turar joylarning bir oilaga 200 m² dan 600 m² gacha maydondagi qurilish hisobiga ko'zda tutiladi. Shuningdek shunday maydonga Prezidentimizni 4 xil tipda quriladigan zamonaviy uylarni qurishni taklif etiladi.

Ijtimoiy muhit rivoji

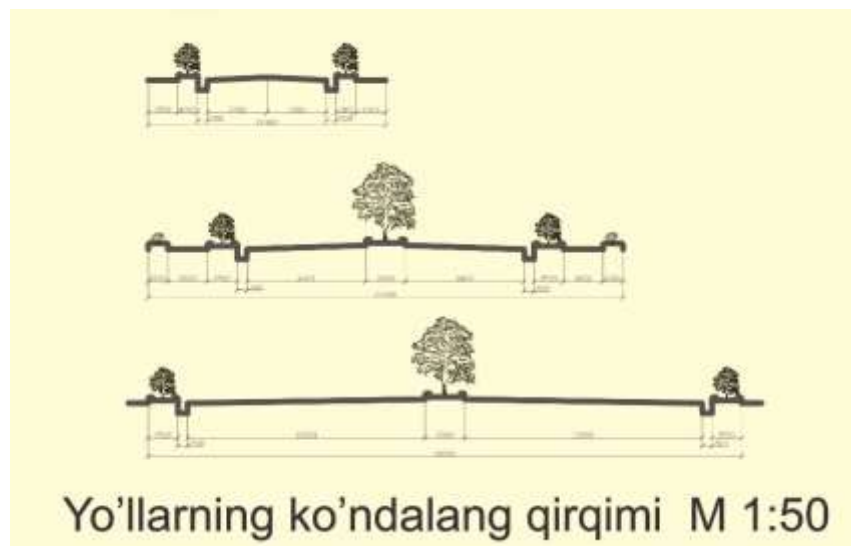
Aholi hayot faoliyatini yaxshilash uchun bosh rejada o'z tarkibiga har bir turar joy punktlarida yashaydigan aholi miqdori bilan muvofiqlikda

joylashadigan meditsina, maktabgacha va maktab muassasalari, savdo, ovqatlanish, maishiy xizmat ko'rsatish ob'ektlarini o'z ichiga olgan madaniy-maishiy xizmat ko'rsatish ob'ektlarining rivoji nazarda tutiladi. Bundan tashqari, ijtimoiy muhitda tuman markazining vazifasini kuchaytirish va ijtimoiy infratuzilmali obyektlar bo'yicha ta'minotni aholi, ijtimoiy talablari va mavjud qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni tashkil etish loyixasi me'yorlari bilan muvofiq darajagacha etkazish mo'ljallanadi.

Transport, ko'cha va magistrallar tizimi rivoji

Magistrallar loyixa sistemasi zamonaviy qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni tashkil etish loyixasi talablaridan kelib chiqqan holda ishlab chiqilgan, ya'ni:

- qishloqni asosiy elementlari orasidagi qulay aloqani ta'minlash: markaz bilan, sanoat hududlari bilan, turar joy rayonlari va tashqi yo'llar bilan;
- qishloq ko'chalarini ularning vazifasi, texnik xususiyati va qabul qilingan tuzilma bilan bog'liqlikdagi loyixa yechimi bo'yicha tabaqalashtirish (differentatsiyalash).

Magistrallar ko'chalardan maksimal foydalanish, shuningdek tashqi avtomobil tizimining qishloqqa kirib kelishini inobatga olgan qo'lda loyixalangan.

Gurlanbog' Q.F.Y magistral ko'chalari sistemasi uning rivojini hisobga olib qabul qilingan. Bundan tashqari bu sistema Gurlanbog' Q.F.Y magistral ko'chalarni sistemasi bilan bog'langan, qishloq aholi bir-biriga yaqinlashish an'anasiga ega.

Magistrallarning umumiy sistemasi bu qishloqlar aholisiga madaniy-maishiy vazifadagi xizmatlar va ob'ektlardan foydalanishga imkon yaratadi, bu esa yo'lovchilar oqimining ko'payishida namoyon bo'ladi.

- tashqi transportni kelajakda yo'lovchi va yuk tashish hajmining o'sishini inobatga olgan holda rivojlantirish.

Muhandis-texnik infratuzilma rivoji:

Gurlanbog' Q.F.Y bosh rejasida muhandislik ta'minoti darajasini muhandislik infratuzilmasining hamma turlari bo'yicha ularning mustahkam va iqtisodiyligini oshirgan holda 100,0 % gacha oshirish, resurs ehtiyot texnologiyalari, hisob uskunalarini kiritish va muhandislik texnik infratuzilmasidan foydalanishni tartibga solish, muhandislik sistemalari mustahkamlik va samaradorligi darajasini ko'tarish belgilangan.

Suv ta'minoti bo'yicha:

Bosh rejada turar joy va jamoat binolarida kommunal-maishiy sarflar va sanoat korxonalari ehtiyoji uchun, yong'inni o'chirish, mukammallashgan qoplamalarni yuvish, shuningdek suv ta'minoti va kanalizatsiya ehtiyojlari uchun xo'jalik-ichimlik sarfini uzluksiz ta'minlash maqsadida qishloq suv ta'minoti markazlashgan sistemasini rekonstruksiyalash va kengaytirish nazarda tutiladi.

Sanitar tozalash bo'yicha:

Qishloqni tozalash- bu chiqindilarni yig'ish, olib ketish, zararsizlantirish va foydalanish bo'yicha sanitar-gigienik tadbirlar kompleksidir.

Rejali-muntazam tozalashda qishloqning butun hududi, binolarning, ularni qaysi tashkilotga tegishliligidan qat'iy nazar hamma turlari qamrab olinadi.

Qishloqning sanitar tozalanishi quyidagicha hal qilinadi:

- qattiq moddiy chiqindilarni mavjud axlat to'kish joylariga olib borish;
- qishloq hududida zamonaviy sanitar talablarga javob beruvchi axlat yig'ish maydonchalarini joylashtirish va qurish;
- hayvonlar o'ligini veterinar-sanitar qoidalari bilan muvofiqlikda axlat to'kish hududidagi "Bekkari" biotermik chuqurchasida ularga ishlov bergan holda zararsizlantirish;
- axlat to'kish hududida qattiq moddiy chiqindilarni joylash, zichlash va izolyatsiya qilish bo'yicha ishlarning mexanizatsiyasi;
- axlat to'kish hududida atmosfera, tuproq, yer yuzasi va yer osti suvlarini ifloslanishdan himoyalashni ta'minlovchi, kasal tarqatuvchi organizmlarning tarqalishiga qarshilik ko'rsatuvchi va axlat to'kish uchun ajratilgan hududdan foydalanishni ta'minlovchi inshootlarni qurish;
- axlat to'kish joyidan foydalanish to'xtatilgandan so'ng uning hududi rejalashtirilishi, chim ekilishi va foydalanishga qaytarilishi mumkin.

Qishloqni tozalash muammosini hal etish uchun quyidagilar zarur:

- ixtisoslashgan avtobazalarni zarur texnika bilan ta'minlash;
- mukammallashgan chiqindi to'kish joyini qurish.

Elektr ta'minoti bo'yicha:

Gurlanbog' Q.F.Y elektr ta'minoti Yangiariq tumani GRES energiyasidan foydalanadi.

Qishloq elektr tarmog'i muammolarini hal etish uchun quyidagilar zarur:

- Qishloq bo'yicha elektr energiya umumiy iste'molini hisob muddatiga 300,2 mln kV tch/yil (birinchi navbatga-220,3 mln.kV tch/yil) gacha oshirish;
- mavjud yuqori voltli podstantsiyalar rekonstruktsiyasini o'tkazish;

- qator yangi yuqori voltli elektr podstantsiyalari qurilishini amalga oshirish.

- YUQORI VOLTLI TOK UZATISH LINIYALARINING
- MUHOFAZA ZONALARI

-

-

EUL quvvati, kV	Liniya o'qining ikkala tomonidagi zona kengligi, m	
	Aholi punktlari tashqarisida	Aholi punkti hududining ichida
1150 va undan ko'p	300	O'tkazilmaydi
500	150	50
220	55	18
110	20	14
35	15	9
22 va undan ko'p	10	7

Gaz ta'minoti bo'yicha:

Bosh rejada gaz uzatish turar joy va sanoat korxonalarini uchun nazarda tutiladi. Ko'p qavatli binolarga gaz ovqat tayyorlash uchun beriladi.

Qozonxonalarga gaz issiqlik turi sifatida, sanoat korxonalariga texnologik ehtiyojlar uchun beriladi.

Qishloq gaz ta'minoti manbalari bo'lib, shuningdek mavjud o'rta bosimli ko'cha tizimlari xizmat qiladi Qishloq gaz ta'minoti muammosini hal etish uchun quyidagilarni amalga oshirish zarur:

- gaz taqsimlash stantsiya va tizimlari rekonstruktsiyasi;
- gaz xarajatining hisobi uskunalari yo'lga qo'yish va ilmiy-texnik yuksalish yutuqlarini energetika va sanoat ishlab chiqarishida tadbiriq etish.

Irrigatsiya bo'yicha:

Bosh rejada perspektiva uchun Gurlanbog' Q.F.Y ni Tuyamo'yin suv omborini to'liq rekonstruktsiyalash va kanalning qolgan qismlarini ko'chalarning loyixaviy ko'ndalang o'lchamlariga muvofiqlikda trassalashtirgan holda ustini qoplash, buning ustiga sug'orish ariqlari, kanallari ham. Bundan tashqari quvurlarning suv olish qurilmalariga quyilish joylarida suv quyilish joyi inshootlari loyixalashtirilgan. Kanallar bo'ylab aholining dam olish uchun

piyoda yo'lkalari va trotuarlar o'tkazilgan. Ularning chetida mikroiqlim va ekologik holatni yaxshilash uchun ko'kalamzorlar nazarda tutilgan. Bosh rejada hududni ochiq tizim, suv purkagich va kombinatsiyalangan usul bilan sug'orish mo'ljallangan. Shuningdek yer soti suvlari sathini pasaytirish bo'yicha qishloq hududida tadbirlar ko'zda tutilgan (gorizontal va vertikal drenaj). Drenajlarning (yer osti quvurlari) umumiy uzunligi hisob muddatiga 44km, quritiladigan maydon esa 680 gektarni tashkil qiladi.

Gurlanbog' Q.F.Y funktsional-reja va me'moriy-fazoviy rivoji.

Gurlanbog' Q.F.Y funktsional-rejairovka va me'moriy-fazoviy rivoji shunga asoslanganki, qishloq hududi funktsional foydalanishi bo'yicha sanoat va qishloq cheti hududlariga bo'linadi. Bu hududlar o'z tarkibiga o'n bitta maxsulot(hosila)ni oladi, ulardan qishloq reja sistemasi hosil bo'ladi. Me'moriy-tarixiy hudud qishloq chekkasi hududiga kiradi va rejairovkali tarzda uning tuzilishida ishtirok etadi.

Qishloq muhiti rivojining echimi uchun bosh reja ta'siri doirasida quyidagilar zarur:

- qishloq rivojining har bir bosqichida sharqiy va janubi-sharqiy hududlarni qamrab olgan rivojlangan transport va muhandislik infratuzilmasiga ega zamonaviy chekka rayonlarni yaratish;
- qishloq yangi markazini ma'muriy, sport-park va meditsinasi hududiga ega uning yadrosi, shuningdek yangi hududlar o'zlashtirilgan qishloqda markazoldi joylarini shakllantirishni amalga oshirish;
- me'moriy-tarixiy hudud bazasida, bu hududda shaharsozlik faoliyati alohida tartibga solingan doimiy faoliyat ko'rsatuvchi tarixiy-muzey kompleksini yaratish.

Qishloq me'moriy-tarixiy qismida yuk tashish (tranzit) transport oqimini olib tashlash orqali eski qishloq qismining transport ta'minotini hal qilish, bu esa me'moriy yodgorliklarni transport harakatidan buzilishini bartaraf etish imkonini beradi. Yuzaga kelgan qishloq sanoat hududlarida hokimlik qiluvchi shamollarni

hisobga olgan holda va bu hududlardan me'yoriy sanitar-himoya hududlarini yaratish bilan sanoat korxonalari rivojini davom ettirish;

hudud rejairovka karkasini transport va tabiiy landshaft o'qlari asosida shakllantirish va rivojlantirish;

umumshahar markazi va rejairovka tuzilmalari markazlarini rivojlantirish;
rekonstruktsiyalangan hududlarda turar joy binolari zichligini oshirish
hisobiga qishloq erlaridan samarali foydalanishni oshirish;

hudud kompozitsion tuzilishini mukammallashtirish va qishloq muqiti estetik sifatlarini oshirish.

Ekologik-qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni tashkil etish loyixasining rivoji.

Qishloqda havo basseyini sog'lomlashtirish maqsadida bosh rejadan havoning changlanishi va gazlanishini kamaytirish, sanoat chiqindilarini cheklash bo'yicha tadbirlar ko'zda tutiladi. Sanoat hududlari o'z hududlarida saqlanadi. Ishlab turgan va loyixalangan korxonalar atrofida ko'kalamzorlashtirilgan sanitariya-himoya hududini yaratish nazarda tutiladi.

Qishloqdagi mavjud qator magistrallar o'tish joylarini kengaytirish va transport oqimi harakatini tezlashtirish maqsadida rekonstruktsiya qilinadi. Bosh rejada shuningdek daryo oqimini, kanallar, kollektorlar bo'ylarida suv saqlash hududlarini yaratish yo'li bilan tartibga solish nazarda tutiladi.

Qishloqning hamma avtokorxonalari neft qopqonlari bilan jihozlanishi kerak va zaruriy dastlabki tozalashdan so'ng oqova suvlarini qishloqning umumiy kanalizatsion tizimiga tushirishga ruxsat beriladi. Qishloqning loyixaviy chegarasi doirasidagi hamma mavjud mozorlarni ulardan 300 metr oraliqda muhofaza hududlarini o'rnatgan holda yopish. Oxirgi ko'mishdan faqat 20 yil muddatdan keyingina bu hududni 100 metrgacha qisqartirish mumkin bo'ladi.

Shovqinga qarshi tadbirlarni qishloq asosiy magistrallari bo'ylab ko'kalamzorlashtirish yo'li bilan amalga oshirish ko'zda tutiladi.

Elektr uzatish tizimlari bo'ylab muhofaza hududlari yo'laklarini tashkil qilish bo'yicha ishlar davom ettiriladi. "Gurlanbog' Q.F.Y" markaziy podstantsiyasi hududida shovqinga qarshi ko'kalamzor hududni yaratish zarur.

Yuk tashish transportining qishloqdan o'tishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida, bosh rejada sharqiy aylanma magistralni yaratish mo'ljallanadi.

Mavjud xalqaro magistral obodonlashtiriladi va uning chekkasi bo'ylab hudud ko'kalamzorlashtiriladi.

Qishloqda ekologik muammolarni hal qilish uchun quyidagilar zarur:

- transport infratuzilmasi, qurilish va energetik komplekslarining texnik va texnologik qayta qurollanishini mukammallashtirish, ko'kalamzor va suvlashtirilgan hududlarni me'yoriy ko'rsatkichlargacha oshirish hisobiga ekologik vaziyatni yaxshilash;
- aholi yashaydigan muhit (yer, atmosfera, suv) sifatini nazorat qilishni kuchaytirish;
- gorizontaal va vertikal drenaj er soti quvurlarini qurish yo'li bilan, kanallar qirg'oqlarini betonlashtirish, drenaj kollektorlarini tozalashni tashkil etish yo'li bilan qishloq hududining tuproq va gidrogeologik sharoitlarini yaxshilash;
- yer osti suvlari holati monitoringi sistemasini tashkil qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kmk 2.07.01 — 94 shaxarsozlik, shaxar va qishloq joylarni loyixalash va qurish. T, 1994
2. KMK 1.03.02 — 96 "instruktsiya o sostave, poryadke razrabotki, soglasovaniya i utvyerjdeniya sxem i proektov planirovki, planirovki i zastroyki gorodov, gorodskix poselkov i selskix naselennix punktov". T. 1996
3. Latipov D.V, Mirzaev M.K. Uzbekistan respublikasi shaxarsozligi asoslari. O'q uv qo'llanma. T., taki, 2000

4. Xorazm viloyati web sayti.

KO’KALAMZORLASHTIRISH VA OBODONLASHTIRISH BO’LIMI

Rahbar:

Sereyeva G.A.

Maslahatchi:

Kamilova X.X.

Bitiruvchi:

Bobojonov B.R.

Toshkent 2017

Xorazm viloyati Yangiariq tumani Gurlanbog’ Q.F.Y ning Qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni tashkil etish loyihasining ko’kalamzorlashtirish va obodonlashtirish bo’limi haqida to’xtalib o’tamiz.

Tuman hududi viloyatning janubi-sharqida joylashgan. Relyefi, asosan, pasttekislikdan iborat. Janubidagi kattagina maydon qum barxanlari bilan band. Obulko’l, Mo’ltang, Sho’rko’l, Jirmizko’l va boshqalar kollektorlar bor. Tuman

xo‘jaliklari Ostona, Oqmachit, Quruqtom, Tagan, Kattabog‘ va Amudaryodan chiqqan magistral kanallaridan suv oladi. Tuman hududida ko‘l ko‘p. Ulug‘sho‘rko‘l, Obulko‘l, Tangali, Bayotko‘l, Kichikko‘l va boshqalar shular jumlasidan. Ularning aksariyati bir biri bilan tutashtirilgan. Tuman ko‘llari baliqchilikda viloyatda yetakchi o‘rinni egallaydi. Ko‘llar negizida ixtisoslashtirilgan baliq kombinati tashkil etilgan. Tuproqlari, asosan, sho‘rlashgan o‘tloq va o‘tloqi bo‘z tuproqlardan iborat. Tuproq sho‘ri kollektor yordamida yuvib turiladi.

Yovvoyi o‘simliklardan changal, oqbosh, yantoq, sho‘ra, pechak, ajriq, qamish, yakan va boshqalar o‘sadi.

Iqlimi keskin kontinental. Yillik o‘rtacha harorat 11,8 C. Yanvar oyining o‘rtacha harorati — 4,5 C, eng past harorat —31 C. Iyul oyining o‘rtacha harorati 27 C, eng yuqori harorat 45 C. Vegetatsiya davri 208 kun. Yiliga 82 mm yog‘in tushadi. Yog‘inning asosiy qismi bahorda yog‘adi.

SHNQ 2.07.01-03* “Shaharsozlik. Shahar va qishloq aholi punktlari hududlarini rivojlantirish va qurilishini rejalashtirish” normativ hujjatning XI bo‘limining 304-bandida keltirilgan tavsiyalarga muvofiq cho‘l va yarim cho‘l zonalarida joylashgan shahar va qishloq aholi punktlari atrofida shamol-changdan himoya qiluvchi daraxtzorlar barpo etish, eroziyaga uchrayotgan tepaliklar, jar va soy-liklarni ko‘kalamzorlashtirish choralarini ko‘zda tutish lozim.

Park huudlarini parkning asosiy kompozitsion elementlari hisoblangan kanallar, yirik ariqlar va sun‘iy suv havzalari qirg‘olarida loyihalashtirish lozim. park hududini imkon qadar ixcham belgilash zarur. Daraxatzorlardan to‘liqroq foydalanish maqsadida ularni jamoat va turar-joy binolariga yaqinlashtirib, bevosita turar-joy guruhlar va komplekslariga kiritib, park va bulvarlar o‘lchamlarini qisqartirgan holda posyolka rejasida qayta taqsimlash kerak.

Posyolka hududini obodonlashtirish, ko‘kalamzorlashtirish va sug‘orishni tashkil etishda yechimlarni tanlashga kompleks tarzda yondoshib, ham vohalarda, ham cho‘l va sahrolarda qulay mikroiklimiy sharoitlar yaratilishini

ta'minlash lozim.

Vohalarda yashil daraxtzorlar va suv yuzalari mujassamligining turli ko'rinishlaridan foydalanish mumkin.

Cho'l va sahro zonalarida bu kabi imkoniyatlar juda cheklangan, chunki mahsus agrotexnikadan foydalanishni talab qiluvchi suv tanqisligi, noqulay tuproq sharoitlari hududni ko'kalamzorlashtirishni qiyinlashtiradi va serxarajat bo'lishiga, daraxt va butalar navlari assortimentini cheklaydi. 1 kishiga to'g'ri keladigan umumiy foydalanishdagi daraxt yoki butaning miqdori minimal bo'lishi va o'simlik kultivatsiyasining real imkoniyatlari bilan belgilanishi lozim.

Vohalardagi hududlarni ko'kalamzorlashtirish masalasi sun'iy sug'rish tizimlari bilan birgalik hal qilinishi zarur va quyidagi funksional zonalarini ajaratish bilan bir maromda joylashtirilishi lozim:

- tomorqa uchastkalarining dam olish va maishiy jarayonlarni ochiq havoda bajarish uchun mo'ljallangan ko'kalamzor zonolari;
- sokin dam olish shiyyonlari va bolalar maydonchalarini joylashtirish uchun mo'ljallangan turar-joy binolari guruhlar uchun umumiy bog'lar;
- jamoat markazi, ishlab chiqarish zonasiga yo'naltirilgan turar-joy binolari orasidan o'tkazilgan ko'kalamzorlashtirilgan piyoda yo'lakchalari;
- posyolkaning jamoat markazida suvli yuzasi bo'lgan ko'kalamzorlashtirilgan uchastkalar;
- posyolkaning ishlab chiqarish zonasida suvli yuzasi bo'lgan ko'kalamzorlashtirilgan uchastkalar;

Voha sharoitlarida posyolkaning ko'kalamzorlashtirish tizimi yashil daraxtzorlarni hudud bo'ylab bir maromda taqsimlanishini va barcha funksional zonalaridagi ko'kalamzorlashtirilgan hamjmlarning yagona uzluksiz rejali tuzilmasi tashkil etilishini ta'minlashi lozim.

Ko'kalamzorlashtirilgan zonalarini uzviy ketma-ketlikda rejali rivojlantirish va ularni ko'kalamzorlashtirilgan ko'chalar tizimiga birlashtirish usulidan foydalanish tavsiya qilinadi.

Sahro sharoitlarida posyolkalarini ko'kalamzorlashtirish, asosan, quyosh radiatsiyasidan himoya qilish tizimlaridan iborat bo'ladi. Bu tizimlar tomorqa uchastkalarini umumiy foydalanishdagi ixcham ko'kalamzorlarni bog'laydi.

Kishilarni, xususan, uylarning devorlarini yozda ortiqcha quyosh radiatsiyasi va issiqlik ta'siridan himoya qilishga alohida e'tibor qaratish lozim: quyosh radiatsiyasini 50-80% ga kamaytirilishi qiyin ob-havo sharoitlarida ham insonga salbiy ta'sirlarni muvofiq tarzda kamaytirilishiga va, hattoki, butunlay istisno qilinishiga yordam beradi.

Ishlab chiqarish va turar-joy zonasidagi barcha funksional elementlarni quyosh radiatsiyasining ortiqcha salbiy ta'siridan himoya qilish daraxtzorlar, kichik me'moriy shakllar vositasida soya-salqin joylarni yaratish orqali amalga oshiriladi.

Binolar bo'ylab piyoda yo'lakchalari va kattalar dam olishi hamda bolar o'ynashi uchun maydonchalar yozda uzoq vaqt soya tushadigan zonalarda joylashtirish tavsiya etiladi, bunda bino devorlarini aks qaytarilgan va uzun to'liqlik radiatsiyadan kunning ikkichi qismida himoya qilish uchun maxsus ekranlovchi qurilmalar o'rnatishni ko'zda tutish lozim.

Insoniyat taraqqiyoti davomida odamlar yashash sharoitini yaxshilash borasida zamonaviy texnologiyalarning inson turmush hayotiga keng miqyosda kirib kelishi bosqichlarini boshdan kechirdi. Buning natijasi o'laroq zamonaviy texnologiyalar hayotimizning ajralmas bo'lagi bo'lib qoldi. Sanoat rivojlanishi natijasida odamlarning hayoti osonlashdi va yangi sohalar yuzaga keldi. Ammo rivojlanishlar o'zi bilan ekologik muammolarni ham yarata boshladi. Hozirgi kunga kelib ekologik muammolar global darajaga yetdi va so'nggi bir necha davr mobaynida ekologik muammolar insonlarning salomatligi borasida ko'zga tashlanarli salbiy oqibatlarni keltirib chiqara boshlamoqda. Sanoat chiqindilari tabiiy muvozanatni buzilishida o'z izini chuqurroq qoldira boshladi. Suvlarning ifloslanishi va ozon qatlamining yemirilishi bunga misol bo'la oladi. Bu omillarni o'simlik dunyosiga ham salbiy ta'siri yuqori darajada e'tibor talab qiladigan holda deb ta'kidlash mumkin. Qizil kitobga kiritilgan kamyob va

yo'qolib ketish arafasidagi o'simliklar qayta tiklash zaruriyatini yuzaga keltirmoqda. Bir qator mamlakatlarda shahar ekotizimini yaxshilash va inson salomatligini tiklashda bioxilmaxillikdan unumli foydalanish tabiiy ekotizimlarni joriy qilish masalasini yuzaga keltirmoqda. Yirik shaxarlarda tabiiy hududlar, landshaftlar tashkil qilish insonlar o'z faoliyatini tabiat bilan uyg'un holda olib borishlari va madaniy hordiq manbaasi sifatida xizmat qilishini ta'minlash asosiy maqsad qilib berilgan. Hozirda dunyo miqyosida ekologik muammolarni hal etish va inson salomatligini yaxshilash borasida bir qator g'oyalar ilgari surilmoqda. Cho'llarning o'zlashtirilishi va sanoat chiqindilari oqibatida zararlagan hududlarni tabiiy usullar yordamida reabilitatsiya qilish masalalari bu borada olib borilayotgan ishlar samaradorligi isboti sifatida katta qadam bo'lib hizmat qilmoqda.

Mamlakatimiz har jihatdan tabiiy va moddiy resurslarga boy o'lka. Iqlim sharoiti bo'yicha ham dunyo mintaqasida qulay joylashgan, yilning to'rt fasli o'z o'rnida va boshqa mamlakatlar bioxilmaxilligi mamlakatimiz sharoitiga oson moslashuvchanligi bilan ahamiyatlidir. Shuni ta'kidlash kerakki mamlakatimiz yashil zonalarga boy bo'lganligi hozirgi vaqtda dolzarb masalaga aylanayotgan ekomuammolar bilan kurashda yaxshi natija beradi. O'zbekistonning xilma xil o'simlik dunyosi bishqa davlatlar ko'pgina o'simliklarning moslashuvchanligi bilan xarakterli bo'lib, bizning mamlakat miqyosidagi o'rta osiyo iqlimiga mansub bioxilmaxillik boshqa iqlim mintaqalarida ham o'sa olish xususiyatiga ega va iqlim sharoiti bo'yicha mamlakatimiz qulay iqlim zonasida joylashgani bilan ajralib turadi.

Obodonlashtirish Qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni tashkil etish loyixasining ishlarining katta qismini tashkil qiladi. Qishloqning bosh rejasini loyihalashda qishloq xududni muxandislik tayyorlash va obodonlashtirish bo'yicha juda ko'p va o'ta muxim masalalar ko'ndalang bo'ladi, bular:

- vertikal rejalash va suvni qochirish; jarliklar, kuchkili, suv bosadigan va botqoqli joylarni o'zlashtirish va obodonlashtirish, quruq-issik

mintaqalarda joylashgan qishloq xududini suv bilan ta'minlash va sug'orish, zilzilaviy va doimiy muzliklar bilan qoplangan rayonlarni qishloq qurilishi uchun o'zlashtirish; transport va piyodalar yo'llarni, avtomobil to'xtash joylari va xo'jalik maydonlarini joylashtirish;

- ko'kalamzorlar, dekorativ va sport axamiyatiga ega kichik suv inshootlarini barpo etish; daryo va suv omborlari qirg'oklarini obodonlashtirish; sport inshootlarini va kichik me'moriy shakllarni qurish; ko'chalar, maydonlar va qishloqning boshqa joylarini sun'iy yoritish; yer osti kommunikatsiya tarmog'i va suv taminoti, kanalizatsiya, elektr, issiklik va gaz taminoti tizimining qishloq rivojlanishi istiqbolini ko'zda tutgan xolda uzluksiz ravishdagi faoliyati tushuniladi.

Suv taminoti tizimiga suvni manbadan oluvchi inshootlardan tortib, uni tozalash, zaxirada saqlash va istemolchiga yetkazishgacha bo'lgan barcha inshootlar majmuasi kiradi. Suv taminoti tizimi bir qancha ko'rsatkichlar bilan turlanadi. Loyixalanayotgan xudud tuman markazi bo'lganligi sababli u yerda mamuriy binolar, kichik korxonalar o'quv muassasalari, biznes markazlar, sport komplekslari, kafe restoranlar, park– bog' xududlari, davolash muassasalari, madaniy – maishiy xizmat ko'rsatish markazlari, ofislar, teatr, sanat saroyi, supyer marketlar, mexmonxonalar va boshqa shu kabilar mavjud. Axolini ish sharoitini va yashash sharoitini rivojlantirishda muxandislik tarmoqlari muxandislik kommunikatsiyalaridan, ularga xizmat qiluvchi inshootlardan va turli yordamchi qurilmalardan iborat murakkab tizimni tashkil qiladi.

Qish faslining nisbatan sovuqligi shu hududda moslasha olgan o'simlikning mamlakatning boshqa qismidagi iqlimlarga moslasha olishiga kafolat beradi. Albatta kompleks yopiq muhitida sinov ostidagi o'simliklar kutilgan natija bera boshlagach avvalo ular kompleksning ochiq muhitida tashkil qilingan ekin maydonlariga ko'chirib o'tkaziladi. Bu ishning ikkinchi bosqichi bo'lib, yakuniy moslashuv jarayonlari tekshiruvdan o'tadi.

Agar ma'lum muddat ya'ni bir necha yil mobaynida o'simlikda salbiy jarayonlar kuzatilmasa ularni boshqa hududlarda ko'paytirish mumkin bo'ladi. Shu bilan birga ushbu o'simlik haqida ma'lumotlar jamlanib, qo'llanma shakliga keltiriladi.

Kompleksning tashqi muhitga ochiq qismida yetishtirilayotgan o'simliklar sovuq tushishi bilan yopiq binoga ko'chirib o'tkaziladi. Bu holatda ko'chirib o'tkazish jarayoni qulay bo'lishi uchun ular mobil shaklda, alohida gultuvaklarda yetishtiriladi. Ko'chirib o'tkazish jarayonida umuman kompleks tarkibidagi tashish jarayonlarida elektromobillar faoliyat ko'rsatadi. Kompleks miqyosida osimliklardan bioenergiya olish g'oyalarini amalga oshirish imkoniyatlari mavjud. Biologiya sohasidan ma'lumki tabiatdagi quvvat zahiralarini o'simliklarning genetik molekulasida ask etadi va bu energiyani ajratib olish qudratiga ega texnologiyalar paydo bo'lgunga qadar bu shunchaki g'oya bo'lib kelgan. Ammo hozirda rivojlangan mamlakatlarda bu energiya guruxidan foydalanish keng miqyosda amalga oshirilishiga erishilmoqda. Agar bu quvvat manbaini ishlab chiqish imkoniyatlari amalga oshirilsa sof ekologik energiya manbai olish imkoni paydo bo'ladi. Bu o'z navbatida kompleks tarkibida chiqindilar chiqishini kamayishiga so'ngra keng miqyosda o'simlik chiqindilarini qayta ishlash jarayonini yo'lga qo'yilishiga sabab bo'ladi. Shu bilan birga keyingi tur vakillari uchun ham tabiiy o'g'it bifatida ishlatiladi.

Yuqoridagi rasmdan ma'lumki dunyoda bunga o'xshash inshootlar yaratilgan va hozirga kelib bulardan kutilgan natija olinmoqda. Sababi inson faoliyati oqibatida kelib chiqqan ekologik muammolar o'z yechimini topish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda. Oddiy misol, havoning ifloslanishi insonlarning yashash tarziga qanchalik ta'sir qilishini ko'rish mumkin va buning salbiy oqibatlari xozirda bir qator muammolarni keltirib chiqarmoqda. Aytish joizki havoni tarkibidagi zararli moddalarning me'yoridan oshmasligi ko'p jihatdan o'simliklarga bog'liq va havoni tozalovchi eng yaxshi vosita hisoblanadi. Kompleks muhitida yetishtirilayotgan o'simliklarning tashqi muhit zararlari ta'sirisiz tadqiqotdan o'tkazish samaradorligini oshirish maqsadida kompleks uchun tog' hududi tanlandi va mamlakatimizning tog'li tumanlari nisbatan havoning musaffoligi bilan ajralib turadi. Bundan tashqari kompleks tizimida havoni sun'iy tozalash texnologiyalari o'rnatilgan bo'lib, havo mo'tadilligini ta'minlashga qaratilgan. Tabiatda uchraydigan bir qator o'simliklar o'zidan inson uchun salbiy ta'sir qiluvchi moddalar ishlab chiqaradi

va o'z navbatida boshqa o'simliklarga ham ta'sir qilishi mumkin. Havo tozalash texnikalari esa bu jarayonda muhit tabiiy holatini saqlash imkonini beradi. Shu o'rinda aytish joizki kompleks tarkibida tabiatda uchrovchi inson uchun havfli yoki allergik hastaliklarni keltirib chiqaruvchi o'simliklar ham tekshiruvdan o'tkaziladi va insonlar sog'ig'iga salbiy ta'sirini kamaytirish borasida izlanishlar olib boriladi. Farmasevtika sohasi uchun tabiiy dorivor o'simliklardan shifobaxsh dori-darmonlar olish jarayonlari yo'lga qo'yilishi rejaga kiritilgan bo'lib, bu qadim qadimdan bizga me'ros Abu Ali ibn Sino qo'llanmalarini tiklashga ham zamin yaratadi.

Mamlakatimiz boy tarixga ega va ko'pgina hastaliklarni davosini topgan bobokalonlarimizdan bizgacha yetib kelgan qo'llanmalar va bilimlar manbai hozirda ham dunyoviy miqyosda qo'llanilmoqda.

Masalan: O'z davrining buyuk tabibi Abu Ali ibn Sino bizga tabiatdagi minglab o'simliklarni shifobaxsh xususiyatlarini yoritib, qo'llanma sifatida qoldirgan va bu qo'lyozmalar hozirgi meditsina sohasida katta o'rin tutadi. Mavjud loyihalanayotgan kompleksning vazifalari sirasiga kiruvchi dorivor o'simliklarni yetishtirish va tekshirish jarayoni farmasevtika sohasining rivojida o'ziga hos yutuqlarni ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- Гродзинский А.М. Аллелопатия растений и почвоутомление. Избр.труды Центрально-республиканско ботанического сада АН УССР. -Киев: Наук.думка, 1991. С.173-174.
- А. И. Колесников – «Вертикальное озеленение». 1964й.
- С. Я. Соколов, И. П. Замотаев – «Справочник по лекарственным растениям». Фитотерапия. 1987й.

TRANSPORT VA MUXANDISLIK TARMOQLARI

Rahbar:

Sereyeva G.A.

Maslahatchi:

Usmanov Q.T.

Bitiruvchi:

Bobojonov B.R.

Toshkent 2017.

Xorazm viloyati Yangiariq tumani Gurlanbog' Q.F.Yning Qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni tashkil etish loyixasining transport bo'limi.

YO'L TOIFALARI VA ULARNING VAZIFALARI

Yo'l toifasi yoki guruhi		Yo'lning vazifasi	Ikkala yo'nalish bo'yicha harakat intensivligi, avt/sut	Yo'llarning parametrlari		
				Yo'l tasmalarining soni, kengligi	Qatnov qism kengligi, m	Tuproqli ko'tarma kengligi, m
Davlat avtomo-bil yo'llari-ning toifalari	1	Umumdavlat va respublika ahamiyatiga ega yo'llar	7000 dan ko'p	4.6.8 - - 3,75	15-30	27,-13,5
	2	--*--	3000 dan 7000	2	7,5	15

			gacha	- - 3,75		
	3	Respublika va viloyat ahamiya-tiga ega yo'llar	1000 dan 3000 gacha	2 - - 3,75	7,0	12
	4	Mahalliy ahamiyatga ega boshqa yo'llar	100 dan 1000 gacha	2 - - 3,0	6,0	10
	5	--*--	100 gacha	1 - -	4,5	8
Xo'jalik ichidagi yo'llar-ning toifalari	1-s	Tashqi xo'jalik yo'llari. Qishloqlararo, tuman markazlari, umumdavlat ahamiyatiga ega yo'llar tarmog'i, stansiyalar, aero-dromlar bilan bog'lanadigan yo'llar	100 dan ko'p	2 - - 3	4,5	8
	2-s	Xo'jalik ichidagi yo'llar. Xo'jaliklar markazlari va bo'linmalar, brigadalar, fermalar, dala shiyponlari bilan bog'lanadigan yo'llar	100 gacha	1 - -	3,5	6,5
	3-s	Alohida qishloq xo'jalik yerlari bilan bog'lanadigan dala yo'llari	100 gacha	1 - -		

Eslatma: Chiziqcha harakatlanish tasmasining kengiligi me'yorlanmasligini anglatadi.

**AVTOMOBIL YO‘LLARINI LOYIHALASHTIRISH UCHUN
ASOSIY TEXNIK NORMATIVLAR**

		tuman	xo‘jalik ichidagi
	avt/sut	100 gacha	
Hisoblangan tezlik	km/s	80-40	40
Tuproqli ko‘tarma kengligi	m	10-6,5	8-6
Yo‘lning qatnov qismi kengligi	m	6-4,5	4,5-3,5
Eng katta bo‘ylama nishablik	%	60-110	100-120
Plandagi egriliklarning tavsiya etiladigan radiuslari			
asosiy		1000	300
eng kichik		60-30	30-20
Yo‘l to‘shamasi		Mahalliy materiallardan	Mahalliy materiallardan
Qoplamalar turi	--	Takomillashtirilgan, yengillashtirilgan va oraliq turlar	Oraliq va quyi turlar
Inshootlar turi		Kapital va muvaqqat G-7, G-6	Muvaqqat va kapital kechuvlar, lotoklar G-6, G-4,5
Ko‘priklar uchun hisoblangan yuklamalar		N-10 va NG-60 N-8 va NG-30	N-10 va NG-60 N-8 va NG-30

Qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni tashkil etishda transport tizimi aloxida o‘rin tutadi. Transport tizimi aholisining aktiv xayotini ta'minlaydi va uning samardorligin oshiradi. Aks xolda transport tizimisiz ayni ksa xozirgi kunda qishloq xayotini tasavvur qilib bo‘lmaydi. Transport va piyodalar xarakatini loyixalash va uni tashkil etish - qishloqning me'moriy - loyixaviy echimida asosiy muammolardan biridir. Qishloqning loyixaviy tarkibida ko‘cha-yo‘l tarmog‘ini oqilona echimini topish birlamchi masaladir.

Ko'chalar qishloqning dastlabki shakllana boshlagan paytlardan boshlab shakllanadi. Qishloqda transport tizimini tashkillashtirish qishloqdagi axoli zichligiga, xar 1000 kishiga to'g'ri keladigan avtomobillar soniga, tarixan qishloqning shakllanishida ko'cha-yo'l tarmog'ining qaysi sxema asosida shakllanganligiga bog'liqdir.

Transport tizimi quyidagilardan iboratdir:

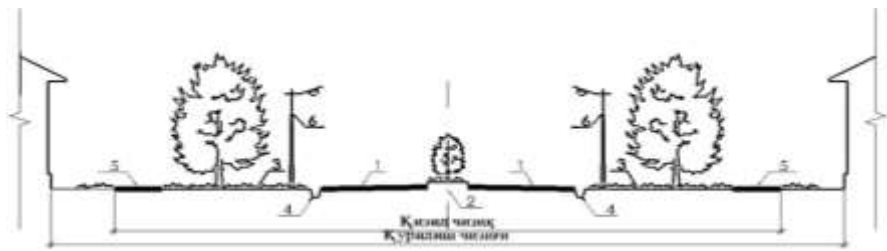
- ko'cha-yo'l tarmog'i
- jamoat passajir transporti tarmog'i;
- tashqi va shaxar oldi transporti;
- transport infrastrukturasi.

Shaharning ikkita yoki undan ortiq turarjoy tumanlarini, sanoat zonalari guruhlarini yoki aloxidagi korxonani bir nechta turarjoy tumanlari bilan yoki

maxalliy dam olish zonalari bilan bog' laydi.Tuman axamiyatidagi magistral ko'chalar soatiga 300dan 1500 gacha avtomobillarni o'tkazish qobiliyati bilan xara kterlanadi.Tuman axamiyatidagi magistral ko'chalar yana turarjoy tumanlarini shahar axamiyatidgi magistrallar bilan yoki bevosita sanoat tumanlari bilan bog' lash uchun loyixalanadi.

Xorazm viloyati Yangiariq tumani Gurlanbog'Q.F.Yning Qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni tashkil etish loyixasining transport bo'limi transport qatnov yo'nalishi yo'llarining joylashishining uning nima maqsadda foydalanishiga bog'liq ravishda loyixalashtirildi. Shulardan viloyat markaziga olib boradigan «Yangiariq–Xonqa» yo'nalishining kengligi 40 metr qilib loyixalashtirdim, xamda shu kabi tumanlar va shaxarlararo yo'llar me'yoriy qoidalar asosida loyixalashtirildi.

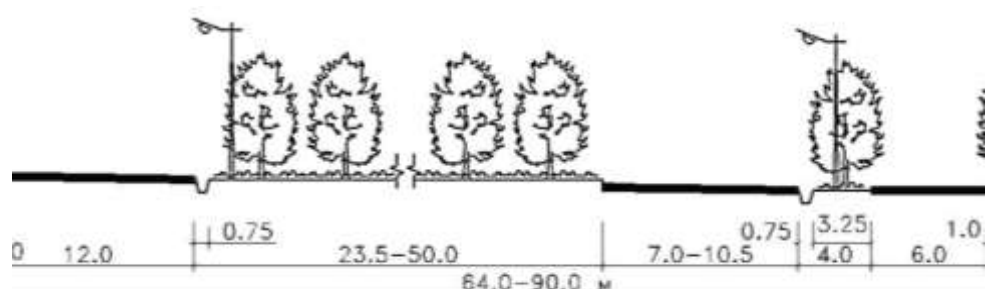
Avtostoyankalarga to'xtalib o'tsak xar bir madaniy maishiy joylarda o'zining avtostoyankalar loyixalandi.

Ko'cha elementlari:

1-qatnov kismi; 2-ajratuvchi polosa; 3-ajratuvchi yashil polosa; 4-ariq; 5-piyodalar yo'lkasi; 6- tashqi yoritish chiroqlari.

1-satkli qishloq tezkor yo'llarining ko'ndalang kesimi (yo'lning yarmi

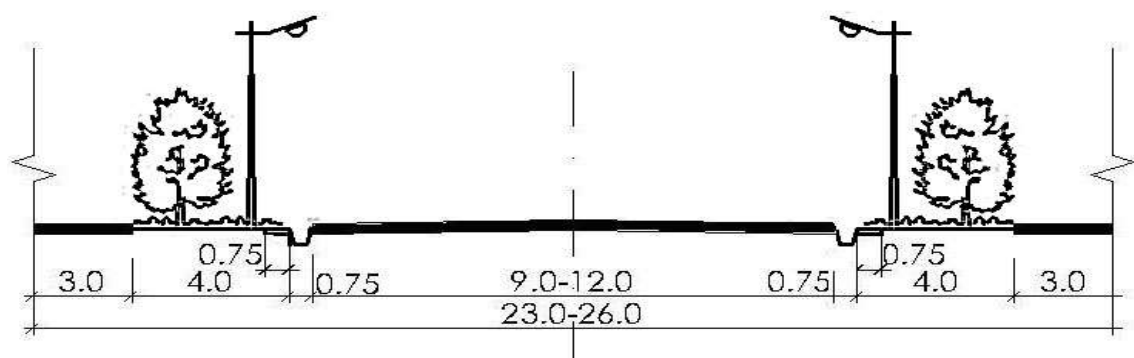

ko'rsatilgan).

Tuman axamiyatidagi magistral ko'chalarning kengligi turarjoylarning joylashishiga qarab, qizil chizik va trotuar oraligida yashil polosaning bor yoki

yo'kligidan kelib chiqqan xolda 29-41 m ni tashkil qiladi. Bu o'lcham yashil polosalar xisobiga o'zgarishi mumkin

Tuman ahamiyatidagi magistral ko'chalarining ko'ndalang kesimi (binolar oldida daraxtlar bilan).Turarjoy ko'chalarining kengligi 21-35m ni tashkil qiladi. Bu o'lcham yashil polosalar xisobiga o'zgarishi mumkin.

KO'CHA VA YO'LLAR

Ko'cha – bu axoli turarjoyining bir qismi bo'lib, qishloqdagi barcha xarakatni o'tkazishga, oqava suvlarni oqizishni tashkil etish, yer osti tarmoqlarni o'tkazish, ko'kalamzorlashtirish va yer usti qurilmalarini o'rnatishga mo'ljallanadi. Bundan tashqari, ko'chalar – bu qishloqdagi bino va inshootlar ansambliga estetik, ekologik rux bag'ishlovchi ochiq fazoviy muxitdir. Ko'chalarning chegaralari eni bo'yicha bosh rejada belgilanuvchi « Qizil chiziq»lar bilan belgilanadi.

Qizil chiziqlar qarama- qarshi joylashgan qishloqlarni sanoat rayonlarini, bog'larni, xiyobonlarni, sport majmualarini, turarjoylar va boshqa inshootlarni ko'cha xududidan ajratib turadi.

Qizil chiziq chegarasidan ko'cha tarafga o'tuvchi bino va inshootlar yoki ularning biror qismini qurish qat'iyan ta'qiqlanadi .

Ko'cha va yo'llar toifalari

Barcha turdagi qishloq transportining jadalligi va tezlingining ortishi bilan qishloqlarda transport tarmog'i uchun yangicha talablar qo'yadi.

Ko'cha va yo'l tarmoqlarini toifalashtirish transport oqimini jadal ravishda o'tkazish imkonini beruvchi sharoit yaratishga imkon beradi.

1. Tezkor yo'llar.

Qishloq yo'llarining ko'chalardan asosiy farqi, ular asosan ochiq, qurilish inshootlari mavjud bo'lmagan joylardan o'tkaziladi. Qurilish mavjud joylarda esa yo'llar yon atrofdan ajratiladi va ular katta tezlikda xarakatlanadigan transportlarni o'tkazish uchun, tranzit xarakat uchun xizmat qiladi. Tezyurar yo'llar qishloq transportining arteriyasi xisoblanib, qishloq transportini tashqi kiruvchi va chiquvchi transport bilan, qishloqning xalqasimon yo'llari bilan bog'laydi.

Yengil avtomobillar uchun tezkor yo'llarda xisobiy tezlik 120km/s ni tashkil etadi.

Maxalliy turar joylardan to'g'ridan- to'g'ri tezkor yo'llarga kirish mumkin emas. Buning uchun maxsus panduslardan foydalaniladi. Turarjoy, tezkor yo'llardan maxsus ko'kalamzor yordamida kamida 50 m masofada ximoyalangani.

Tezkor yo'llarda xarakat o'zluksizligini ta'minlash uchun qishloq va maxalliy axamiyatdagi ko'chalar bilan kesishmalar turli satxlarda amalga oshiriladi. Turli satxlardagi kesishmalar xam o'z navbatida kamida xar 800-1000 m orali kda bo'lishi lozim. Tezkor yo'llarda piyodalar kesishmasi faqatgina turli satxlarda amalga oshiriladi. Tezkor yo'llarda transport xarakatining tezligi o'rtacha 2 martaga ortadi, bitta xarakat polosasining o'tkazish qobiliyati 2,5-3 martagacha ortib, o'z navbatida baxtsiz xodisalar soni keskin kamayadi.

Tezkor yo'llarda egrilik radiusi 3000-5000 m bo'lib, 600 m dan kam bo'lmasligi kerak. Eng katta bo'ylama qiyalik 4% ni tashkil etishi lozim. xarakati to'liq ximoyalangan maxsus inshootlarida amalga oshiriladi.

2. Umumshahar axamiyatidagi magistral ko'chalar.

Shaxarlarda asosiy xarakat tizimini tashkil qiladi. Bunday ko'chalar eng qisqa masofalar orqali umumshahar miqyosidagi ob'ektlarni: turarjoy tumanlarini sanoat zonalari bilan va boshqa xizmat joylari, dam olish maskanlari, umumshahar markazlari bilan o'zaro bog'laydi.

Umumshaxar axamiyatidagi magistral ko'chalar asosiy turarjoy rayonlarini shaxar markazi orqali tashqi transport (temiryo'l, avtovo kzallar va aeroport) bilan va tezkor yo'llar bilan bog' laydi.

Umumshaxar axamiyatidagi magistral ko'chalarda qatnov qismining o'qlariga nisbatan egrilik radiusi 400 m bo'lib, eng katta bo'ylama qiyalik 5% ni tashkil etadi. Tog'li va qiyin sharoitli joylarda, re konstruktsiya qilinayotgan qishloqlarda bo'ylama qiyalik 6% gacha bo'lishi mumkin.

Umumshaxar axamiyatidagi magistral ko'chalarda xisobiy tezlik 80-100 km/s ni tashkil etadi.

Harakati boshqariladigan umumshaxar miqyosidagi magistral ko'chalarda chorraxalar orasidagi masofa kamida 500 m bo'lishi lozim. Umumshaxar axamiyatidagi magistral ko'chalarga tuman miqyosidagi yoki maxalliy ko'chalarning qo'shilgan joylari orasidagi masofalar ham kamida 300-500 m ni tashkil etadi.

3.Tuman axamiyatidagi magistral ko'chalar.

Q.F.Yning ikkita yoki undan ortiq qishloqini, sanoat zonolari guruxilarini yoki aloxidagi korxonani bir nechta qishloqini bilan yoki maxalliy dam olish zonolari bilan bog' laydi.

Tuman axamiyatidagi magistral ko'chalar soatiga 300dan 1500 gacha avtomobillarni o'tkazish qobiliyati bilan xarkterlanadi. Tuman axamiyatidagi magistral ko'chalar yana turarjoy qishloq axamiyatidgi magistrallar bilan yoki bevosita shahar markazi bilan bog'lash uchun loyixalanadi. Tuman axamiyatidagi magistral ko'chalarda qatnov qismining o'qlariga nisbatan egrilik radiusi 250 m bo'lib, eng katta bo'ylama qiyali k 6% ni tash kil etadi.

Tuman axamiyatidagi magistral ko'chalarda xisobiy tezlik 80 km/s ni tash kil etadi.

4. Yuk transporti xarakati uchun yo'llar.

Yuk transporti xarakati uchun yo'llar, sanoat va qurulish yuklarini tashishga mo'ljallangan bo'lib, turarjoy zonalaridan tashqarida o'tkaziladi.

Boshqa turdagi ko'cha va yo'llar bilan bitta satxda kesishib, asosan, sanoat zonalarida, kommunal-omborxona xududlaridan o'tkaziladi.

5. Turarjoy ko'chalari.

Qishloqlarni shaxar magistrallari bilan bog'lashda transport va piyodalar uchun xizmat kiladi. Qishloqlar ko'chalarida xarakat xajmi 100-200 avto/soatga teng. Odatda bunday ko'chalarda jamoat transporti xarakati yo'lga qo'yilmaydi. Qishloqlar ko'chalarida qatnov qismining o'qlariga nisbatan egrilik radiusi 125 m bo'lib, eng katta bo'ylama qiyalik 8% (tog'li xududlarda 10%) ni tashkil etadi. Bunday ko'chalarda hisobiy tezlik 60km/s ni tashkil etadi. Qishloqlar ko'chalariga aloxidagi yoki turarjoy binolari guruxiga olib boruvchi ichki yo'laklar bevosita qo'shiladi.

6. Ichki yo'laklar.

Ichki yo'laklar ichida loyixalanib, aloxidagi yoki binolar guruxiga xizmat qiladi. Odatda ular tuman miqyosidagi magistral ko'chaga yoki turarjoy ko'chalariga borib ulanadi. Sanoat tumanlarida ular orqali aloxidagi ob'ektlarga boriladi. Ichki yo'laklarda qatnov qismining o'qlariga nisbatan egrilik radiusi 30 m bo'lib, eng katta bo'ylama qiyalik 8% (togli xududlarda 10%) ni tash kil etadi. Bunday ko'chalarda xisobiy tezlik 30 km/s dan oshmasligi lozim.

7. Piyodalar yo'llari.

Piyodalar yo'llari, qishloqlarda jamoat va savdo markazlarida, istiroxat bog'larida, o'rmon tipidagi istiroxat bog'larida, dam olish mas kanlarida, ko'rgazmalarda, sport majmualarida va boshqa piyodalar to'planadigan joylarda loyixalandi. So'nggi yillarda, qishloqlarda piyodalar yo'llari transport xarakatidan imkoni boricha ximoyalanmoqda. Piyodalar yo'llarini, piyodalar yo'lkalari (trotuarlar) kabi qatnov qismi bo'ylab emas, balki erkin ravishda, madaniy-maishiiy makazlarga, jamoat transporti bekatlariga, maxsus alleyalarga, piyodalar uchun ajratilgan ko'chalarga chiqadigan qilib loyixalash taklif etiladi. Piyodalar yo'llari va yo'laklari uchun maksimal bo'ylama nishablik 8% ni tashkil etadi.

Qishloqlarning bosh rejasini qurishda, turli toifadagi ko'cha va yo'llar o'zaro bitta pogona ketma- ketlikda bog'lanish tamoiliga amal qilinadi, ya'ni ichki yo'laklar turarjoy yoki tuman axamiyatidagi magistral ko'chalarga, ular o'z navbatida qishloq axamiyatidagi magistral ko'chalarga, ular esa tezkor yoki tashqi yo'llarga ulanishi lozim.

Yuqorida keltirilgan, toifalashtirilgan ko'cha va yo'llardan tash qari, qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni tashkil etishda maxsus ko'chalar (masalan, asosiy va savdo ko'chalari, kirgok oldi ko'chalari, istiroxat bog'laridagi yo'llar) ham loyixalanadi. Asosiy ko'chalar qishloq markazidagi asosiy jamoat markazlariga, savdo va tomosha muassasalariga, bayram kunlarida aholini sayrga chiqishi uchun ajratilgan joylar uchun loyixalanib, unda relsli va yuk transporti xarakati loyixalanmaydi. Bunday ko'chalar ma'muriy, jamoat binolari bilan, yirik savdo va tomosha muassasalari bilan, ko'rgazma pavilonlari, teatrlar, turli klublar va mo'zey ob'ektlari bilan chegaralanadi.

Aholi ko'p yig'iladigan binolar atrofida, qishloq yo'lovchi transportlari uchun bekatlar qulay joylashtirilishi lozim. Asosiy ko'chalar atrofida kirib- chiqish atrofdagi magistrallarga xalaqit bermaydigan vaziyatda engil avtomobillar uchun to'xtab turish maydonlari ajratilishi lozim.

Savdo ko'chalari-katta miqdordagi piyodalar oqimini savdo muassasalariga kelib- ketishi uchun mo'ljallanadi. Savdo dokonlari uchun transport xizmati piyodalar xarakatiga xalaqit bermaydigan, boshqa tomondan tashkillashtiriladi. Ko'pincha savdo ko'chalari aloxida ajratilmasdan, asosiy ko'chalar tarkibiga kiritiladi. Shuning uchun qishloqning ma'muriy-jamoat markazlarida savdo ko'chalari aloxida ajratilmaydi va bu bilan u yerda transport xarakatini tashkillashtirish masalasi osonlashadi. Bizning qishloqlarda bunday ko'chalar asosan, bozorlar va katta savdo markazlari atroflarida loyixalanadi.

Qirg'oq oldi ko'chalari- daryo, dengiz, ko'l va boshqa suv xavfzalari bo'ylab loyixalanadi. Bunday ko'chalar, suv xavfzalarini ularga tutash xududlardan ajratib, soxil bo'ylab o'tkaziladi. Qirg'oq oldi ko'chalarini

loyixalashda axolini suv fazosidan imkoni boricha ko'proq manfaatdor bo'lishi uchun ko'chani suv xavfzasiga yaqinroq olish ko'zda tutiladi. Shuning uchun qirg'oq bo'ylab sayr qilish uchun alleya sifatida yashil polosalar tashkil etilib, ularning chegarasi bo'ylab qatnov qismi xam yo'lga qo'yiladi.

Istirohat bog'i yo'llari- o'rmon istiroxat bog'larini qishloq istiroxat bog'larini, dam olish maskanlarini transport xarakati bilan birlashtirish uchun mo'ljallanadi. Bunday yo'llar qurilmagan joylardan, tabiat manzarasi bo'ylab o'tkaziladi va dam olish maskanlarini, sanatoriya, pansionat, mexmonxonalarni o'zaro bog'lash uchun xizmat qilib, ular uchun maxsus avtomobillarga to'xtab turish joylari ajratiladi. Istiroxat bog'lari yo'llari yo'lovchi tashish transportlari va yengil avtomobillar uchun, bundan tashqari maxsus yo'laklarga ega velosipedlar xarakati uchun xizmat qiladi.

Piyodalar xarakati aloxidagi yo'nalish bo'ylab yoki alleylar bo'yicha istiroxat yo'llariga yonma-yon loyixalanadi.

Piyodalar yo'lkalari (trotuarlar).

Piyoda yo'llarining o'lchamlari piyodalar oqimining jadalligiga qarab aniqlanadi. Piyodalar yo'lida bitta yo'lakning o'tkazish qobiliyati 600k 1000 piyoda/soat. Bitta yo'lakning eni esa 0,75 m qabul qilingan.

Shaharsozlik me'yorlariga ko'ra piyodalar yo'llarining eni quyidagicha bo'ladi:

-shahar axamiyatidagi magistral ko'chalarda 4,5 k7,5m;

-tuman axamiyatidagi magistral ko'chalarda 3,0m;

-mahalliy ko'chalarda 2,25m;

-ichki yo'laklarda va sanoat zonalaridagi yo'llarda 1,5m.

Agarda trotuarlarda tashqi yoritish chiroqlari, trolleybus ustunlari qo'yiladigan bo'lsa, mos ravishda uning kengligi 0,5-1,2 m gacha kengaytiriladi.

Ba'zi zaruriy xollarda piyodalar yo'lining eni kengaytirilishi mu kin. Bu esa ko'kalamzor ximoya polosalari xisobiga amalga oshiriladi.

Piyodalar yo'llari hisobidan turli kiosklar, do'kon va boshqa turdagi inshootlar qurilishi ta'qiqlanadi.

Piyodalar yo'llari qoplamasi mustaxkam va tekis bo'lishi, lekin sirpanchiq bo'lmasligi lozim. Ko'cha-yo'l tarmog'i qoplamasidan farqli o'laroq, piyodalar yo'llari koplamasiga ketadigan xarajat ancha kamdir.

Piyodalar yo'llarida maksimal buylama qiyalik 6%ni tashkil etadi.

Piyodalar oqimi kattaligi ko'chada qanday ob'ektlar qurilganligiga xam bog'liqdir. Masalan, ommaviy qatnov ob'ektlari oldida 7,5m (maksimal kenglik)ni tashkil etsa, vitrinalar yonida unga yana 1 metr qo'shiladi.

Trotuarlar ko'chaning qatnov qismidan 15 sm balandlikda loyixalanib, chegaralovchi toshlar bilan ajratilib, qatnov qismi tomonga 1,0-1,5% nishablikda quriladi.

Ko'cha harakati o'lchamining kartogrammasi.

Ko'cha xarakatini istiqboldagi rivojlanish o'lchamlarini asosli ravishda aniqlash uchun ko'cha, chorraxa, maydonlarni transport va piyodalar bilan xaqiqiy yuklanish darajasini amalda xisoblash kerak. Amaliy xisoblar bevosita ko'cha yoki chorraxalardan o'tayotgan transport vositalari va piyodalar sonini ko'zatish orqali topiladi. Chorraxalarda transport xarakatini sxemasini loyixalash va maydonlarning o'lchamlarini aniqlashda transport oqimining absolyut qiymatini va ularni qaysi yo'nalishlar bo'yicha burilishlarini bilish zarur. Xar bir kuzatilgan va xisob-kitob qilingan transport kesishmalari uchun bir sutkaga yoki eng serqatnov soat (chaspk) uchun transport oqimining sxemasi quriladi.

Qishloqning asosiy magistrallaridagi xarakat o'lchami transport oqimining kartogrammasi deb ataluvchi sxema orqali izohlanadi.

Kuzatuv natijalari, ularni qayta ishlagandan so'ng quyidagilar uchun zarur:

- Transport va piyodalar xarakatini o'zgarish dinamikasini aniqlash uchun;
- Transport va piyodalar xarakatining amaldagi xarakat va boshqaruv sxemasiga o'zgartirishlar kiritish;
- Kunning qaysi paytlarida transport bilan qanday taqsimlash konuniyatini yaratish;

- Qishloq ko'cha tarmog'idagi tor joylarni aniqlash;

Yaqin yillarda transport va piyodalar oqimida yuz beradigan o'zgarishlar xaqidagi yangi sxemalar qurish.

Xorazm viloyati Yangiariq tumani Gurlanbog' Q.F.Yning qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni tashkil etish loyixasining injener – muxandislik tarmoqlari to'g'risida.

Qishloqlarda muxandislik tarmoqlari muxandislik kommunikatsiyalaridan, ularga xizmat qiluvchi inshootlardan va turli yordamchi qurilmalardan iborat murakkab tizimni tashkil qiladi. Muxandislik tarmoqlari yer osti va yer usti turlariga bo'linadi (o'z navbatida yer usti tarmoqlari ikki xil bo'ladi. Bevosita yer ustida joylashgan va yerdan ko'tarilgan xolatda. Bazi xolatlarda yer ustida tarmoqlar joylashtiriladi. Biroq bu loyixa turarjoylarda memoriy kompozitsiyani buzadi). Qishloq yer osti tarmoqlari qishloqni muxandislik obodonlashtirishning asosiy elementlaridan biri bo'lib xisoblanadi. Qishloq yer osti tarmoqlari qishloq axolisini, madaniy-maishiy muassasalarni, sanoat korxonalarining talabini qondirish uchun xizmat qiladi.

Muxandislik obodonlashtirish Qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni tashkil etish loyixasining ishlarining katta qismini tashkil qiladi. Qishloqning bosh rejasini loyixalashda qishloq xududni muxandislik tayyorlash va obodonlashtirish bo'yicha juda ko'p va o'ta muxim masalalar ko'ndalang bo'ladi, bular: vertikal rejalash va suvni qochirish; jarliklar, kuchkili, suv bosadigan va botkokli joylarni o'zlashtirish va obodonlashtirish, quruq-issik mintaqalarda joylashgan qishloq xududini suv bilan ta'minlash va sug'orish, zilzilaviy va doimiy muzliklar bilan qoplangan rayonlarni qishloq qurilishi uchun o'zlashtirish; transport va piyodalar yo'llarni, avtomobil to'xtash joylari va xo'jalik maydonlarini joylashtirish; ko'kalamzorlar, dekorativ va sport axamiyatiga ega kichik suv inshootlarini barpo etish; daryo va suv omborlari qirg'oqlarini obodonlashtirish; sport inshootlarini va kichik me'moriy shakllarni qurish; ko'chalar, maydonlar va qishloqning boshqa joylarini sun'iy yoritish; yer osti kommunikatsiya tarmog'i va suv taminoti, kanalizatsiya, elektr, issiklik

va gaz taminoti tizimining qishloq rivojlanishi istikbolini ko'zda tutgan xolda uzluksiz ravishdagi faoliyati tushuniladi. Suv taminoti tizimiga suvni manbadan oluvchi inshootlardan tortib, uni tozalash, zaxirada saqlash va istemolchiga etkazishgacha bo'lgan barcha inshootlar majmuasi kiradi. Suv taminoti tizimi bir qancha ko'rsatkichlar bilan turlanadi. Loyihalanayotgan hudud tuman markazi bo'lganligi sababli u yerda mamuriy binolar, kichik korxonalar o'kuv muassasalari, biznes markazlar, sport komplekslari, kafe restoranlar, park– bog' xududlari, davolash muassasalari, madaniy – maishiy xizmat ko'rsatish markazlari, ofislar, teatr, sanat saroyi, supyer marketlar, mexmonxonalar va boshqa shu kabilar mavjud. Axolini ish sharoitini va yashash sharoitini rivojlantirishda muxandislik tarmoqlari muxandislik kommunikatsiyalaridan, ularga xizmat qiluvchi inshootlardan va turli yordamchi qurilmalardan iborat murakkab tizimni tashkil qiladi.

Muxandislik tarmoqlari yer osti va yer usti turlariga bo'linadi (o'z navbatida yer usti tarmoqlari ikki xil bo'ladi- bevosita yer ustida joylashgan va yerdan ko'tarilgan xolatda. Ba'zi xolatlarda yer ustida tarmoqlar joylashtiriladi. Biroq bu loyixa turarjoylarda me'moriy kompozitsiyani buzadi).

Qishloq yer osti tarmoqlari qishloqni muxandislik obodonlashtirishning asosiy elementlaridan biri bo'lib xisoblanadi. Qishloq yer osti tarmoqlari qishloq axolisini, madaniy-maishiy muassasalarni, sanoat korxonalarining talabini qondirish uchun xizmat qiladi.

Yer osti tarmoqlariga - quvur tarmoqlari, kabellar va kollektorlar kiradi.

Fizik-geologik jarayonlar tashqi suvlarni qochirishni yomonlashtiruvchi, sizot suvlarining sathini oshishiga va botqoqliklarni paydo bo'lishiga sabab bo'luvchi qishloq hududida relef sirti va shaklini o'zgarishiga olib keladi.

Fizik-geologik jarayonlar sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

- Qishloq hududini atmosferaga yog'inlari va daryolarning toshishi natijasida suv bosishi;
- Sizot suvlari ta'sirida qishloq hududining yomonlashuvi;
- Qishloq hududida jarliklarning paydo bo'lishi va ularning rivojlanishi;

- Ko'chkilar, jarliklar;
- Qishloq tarafga yo'nalgan sel ohimlari;
- Qishloq hududida karst va cho'kish xodisalari;
- Rel'efning suv va shamol yeroziyasi ta'sirida buzilishi va h.k.

Muxandislik tayyorgarlik ishlari tabiiy sharoiti noqulay hududlarni qurilish uchun moslashtirish evaziga qishloq hududidan samarali foydalanish uchun xizmat qiladi. Bu bilan, ko'cha-yo'l tarmog'i, jamoat transporti va yer osti kommunikatsiya tarmoqlari kiradi.

Muxandislik tayyorgarligining aniq masalalari hududni tanlashda, qishloqni loyihalashda texnik-iqtisodiy asosnoma va uning bosh rejasini ishlab chiqishda aniqlanadi.

Hududni muxandislik tayyorlashda quyidagi asosiy qurilish ishlari bo'lib quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- yer ishlari;
- tashqi (atmosfera) suvlarini qochirishning ochiq va yopiq suv qochirgichlarni qurish;
- sizot suvlarini pasaytirish maqsadida drenaj tizimlarini qurish;
- hudud sirtini muvozanatda saqlash maqsadida quriladigan inshoot (tirgak devor, damba va h.k.) lar;
- jarlik va siljish mavjud bo'lgan hududlarda qiyaliklarni vyertikal rejalash yordamida kuchaytirish va h.k.

Hududda tabiiy sharoitlarning ta'siri darajasi va muxandislik tayyorgarligi ishlarning murakkabligidan kelib chiqqan holda loyiha (xarita)larning tarkibi va miqyosi quyidagi chegarada aniqlanadi.1:10000- 1:20000

Loyiha tarkibiga quyidagilar kiradi:

- hududni suv bosishi mumkin bo'lgan chegaralarini, grunt sharoitlarini, sathi yuqori bo'lgan sizot suvlari mavjud maydonlar, jarliklar, siljish va boshqa tabiiy sharoitlar ko'rsatilgan muxandislik- geologik xarita;

- qurilish uchun noqulay hisoblangan, siljish, karst va boshqa jarayonlar mavjud maydonlar ko'rsatilgan hududlarning sxemasi;

- asosiy bajarilishi lozim bo'lgan, ketma-ketligi ko'rsatilgan qishloq hududini muxandislik tayyorlash sxemasi.

Siljish

Respublikamizning ko'pgina xududlarida siljish hodisasi qayd etiladi. Siljish – vodiylarda, tog' yonbag'irlarida va umuman, nishabligi sezilarli joylarda zilzila yoki boshqa turdagi dinamik ta'sirlar natijasida yer massasining o'pirilishidir.

Siljish jarayonini xosil qiluvchi sabalar ikkiga bo'linadi:

passiv – qiyaliklarning geologik tuzilishi va joyning rel'efi, qiyalikning nishabligi;

jadal – tashqi va sizot suvlari, atmosferaga va seysmik hodisalar hamda siljish jarayonini jadallashtiruvchi inson faoliyati (qiyaliklarning binolar ta'sirida zo'riqishi, qiyaliklarni kesish va h.k.)

Siljish mavjud hududlarda muxandislik tayyorgarligining vazifalari.

Siljuvchi qiyaliklarda shaxarsozlikning asosiy vazifalari quyidagilardir:

- a) siljuvchi qiyalikning muvozanatini ta'minlash, ya'ni ta'sir qiluvchi barcha kuchlarning muvozanatini saqlash;
- b) siljuvchi qiyaliklardan qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni tashkil etish loyixasining biror maqsadlarida foydalanish.

Siljishga qarshi qo'llaniladigan tadbirlar

Siljishga qarshi qo'llaniladigan asosiy tadbirlar quyidagilardir:

- a) siljish xavfi bor joylarda tashqi suvlarni qochirishni tashkil etish (vyertikal rejalashtirish yordamida);
- b) ochiq va yopiq drenajlar tizimlari yordamida sizot suvlarni qochirish (suv qochirgich va drenaj tizimini o'tkazish yordamida);
- v) nishabliklarni chegaralash, oqar suvlardan himoyalash (hududni quritish evaziga);
- g) nishabliklarni tekislash va ko'kalamzorlashtirish;
- e) siljuvchi massani sun'iy ravishda mustahkamlash (gruntni quydirish va h.k. usullar yordamida);

j) siljuvchi grunt massasini ushlab turuvchi tirgak devorlar qo'llash.

QISHLOQ HUDUDINI SUG'ORISH.

Yiliga 250 mm dan kam yog'in yog'adigan joylardagi yerlar sun'iy ravishda sug'oriladi. Qishloq sug'orish tizimi qadim davrlardan Misr, Xitoy va Markaziy Osiyoda hududularida qo'llanib kelingan. Hozirgi kunga kelib Evropaning Ispaniya, Frantsiya, Italiya va Rossiya Fedyeratsiyasining quyi Povoljya, Ukrainaning bir qismi, shu kabi qator davlatlarda suvg'orish tizimi qo'llanilmoqda.

Qishloq hududida faoliyat ko'rsatadigan ariqlar tizimi qishloqning bosh rejasi asosida tuzilgan bo'lishi shart. Bunda ariqlarga quyiladigan asosiy talab ularning tabiiy oqimini ta'minlashdan iboratdir. Qishloq suvg'orish tarmoqlarining ta'snifi quyidagichadir:

Qishloq sug'orish tizimining tasnifi

Suv g'orish tizimining toifasi faoliyat ko'rsatishi Umumiy xususiyatlari
Asosiy hisoblash ko'rsatkichlari.

Qishloq tashqarisidagi kanallar Yirik qishloq va yiriklashgan tumanlar o'rtasida suv ta'minotini ta'minlashga xizmat ko'rsatish Daryo, ko'llar, buloqlar, sun'iy suv havzalari va h.k.

Qishloq hududidan o'tadigan asosiy kanallar. Qishloq hududiga kerak bo'ladigan miqdordagi asosiy suv hajmini suv manbalaridan olib, qishloq hududini suv bilan ta'minlash. Qishloq hududidagi suvga bo'lgan asosiy iste'molchilar. Yasqilzor hududlar, istirohat bog'lari va boshqa iste'molchilarga suvni uzatish maqsadida faoliyat ko'rsatib, ularning joylashishi umum qishloqning asosiy ko'chalari bo'ylab relefning xususiyatiga qarab joylashadi

Q - Qishloq hududi xisobi bo'yicha talab qilinadigan suv miqdori;

W, i, n, Q1- ariq qurilmasi uchun qo'llaniladigan koeffitsientlar va miqdorlar;

Tarqatuvchi ko'cha suvg'orish tarmog'i Qishloq hududiga kerakli miqdordagi suvni ko'cha suvg'orish tarmog'i sifatida suvni qishloqning asosiy kanali dan olib uzatadi

hududiy ko'cha suvg'orish tarmog'i Tarmoq qishloq hududining umumiy suvg'orishga xizmat qiladi.

Suvg'orish va hududdagi suvlarni qochirish ariqlari. Qishloq hududidagi turar joylarni, istirohat bog'larni, hiyobonlarni va boshqa turkumdagi yasqilzor maydonlarni suvg'orishga xizmat qiladi. Maxalliy va turar joy ko'chalari bo'ylab joylashgan va ushbu ko'chalar bo'ylab ekilgan ko'kalamzor va daraxtzorlar ildizini keragicha miqdorda namlashga xizmat qiladi Q, W, i, n - suvg'oriladigan xudud maydonini belgilovchi ko'rsatkichlar

Suv qochirish tarmoqlari qishloq hududi yuzasida paydo bo'ladigan qor yomg'ir suvlarini qishloq tashqarisiga olib chiqadi. Shu sababdan ham ushbu tarmoqlar butun qishloq hududi bo'ylab joylashadi. Qishloq xududi relefining nishabligiga qarab loyixalanadi xamda turli toifadagi qishloq ko'chalari bo'ylab joylashadi. Qsb, Q1, W, i, n - suvg'oriladigan xudud maydonini belgilovchi ko'rsatkichlar

QISHLOQ XUDUDINI VERTIKAL REJALASHTIRISH.

Joyning rel'efi esa topografik xaritalarda tekislikni gorizontal tekislik bilan kesganda hosil bo'lgan proektsiyasini aks ettiruvchi rejadagi gorizontallar bilan ko'rsatiladi. Har bir gorizontal qabul qilingan sath (odatda, dengiz sathi)ga nisbatan ma'lum bir balandlikni bildiradi.Gorizontallarni aks ettiruvchi reja qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashni tashkil etish va qurish loyihasi uchun hamda ko'pgina boshqa turdagi muxandislik masalalarini echishda asos bo'lib xizmat qiladi.

Belgilar. Reja gorizontallari oraliqlaridagi belgilarning xaqiqiy aniqligi, qidiralyotgan nuqtaning ikkala gorizontalgacha tug'ri chiziqli pyerpendikulyar o'tkazib, intyerpolyatsiyalash natijasida aniqlanadi.Loyiha-reja ishlarini bajarishda, ba'zida qo'shimcha rel'f chiziqlari o'tkazish bilan rel'efni yanada maydalashtirish talab etiladi. Rel'efni yanada aniqligini oshirishga, uning orasidan sun'iy ravishda qo'shimcha rel'eflar o'tkazish bilan yerishib bo'lmaydi. Bunday holatda albatta joy uchun qo'shimcha nivelirlash ishlari yoki boshqa ma'lumotlar zarur bo'ladi. Ba'zi hollarda, xududni dastlabki tayyorlash

boshichida rejada rel'ef yiriklashtiriladi. Bunda, masalan, 0,5m o'tkazilgan gorizontallar orasidan bittadan gorizontol olib tashlanadi. Bunday reja joyning faqatgina xarakterli shakllari haqida tasavvur beradi.

Vertikal rejalashtirish va uning vazifalari

Vertikal rejalashtirish hududni qurilish, rejalash, qurish va obodonlashtirish talablaridan kelib chiqqan holda tabiiy rel'efni qayta shakllantirish, o'zgartirish va moslashtirish ishlarini o'zida mujassamlashtiradi. Vertikal rejalashtirish maxsus tuziladigan loyihalar asosida tuproqni bir joydan ikkinchi joyga ko'chirish bilan amalga oshiriladi.

Hududni muxandislik tayyorlash ishlari vazifasi barcha talablardan kelib chiqqan holda rel'efning eng maqbul echimini topishdan iboratdir.

Vertikal rejalashtirish materiallari qishloq hududida ko'chalar, binolar, yer osti kommunikatsiyalari va boshqa turdagi inshootlarni loyihalashda rel'ef haqida dastlabki ma'lumot hisoblanadi.

Vertikal rejani loyihalash va uni amalga oshirishda ikkita ketma-ket bosqichni ko'rsatish kerak:

birinchisi- hududni muxandislik tayyorlashga tegishli bo'lib, unda hudud rel'efini umumiy holda tashkil etish va uni qurilishga tayyorlash masalalari hal etiladi;

ikkinchisi – hududni rejalashtirish, qurish va obodonlashtirish bo'lib, bu boshichda mikrorel'ef loyihalanib, binolar, inshootlar, ko'cha va yo'llar va qishloq hududining boshqa elementlarining belgilari qo'yiladi.

Noqulay shart-sharoitlar va jarayonlarni bartaraf etish bilan bog'lik tadbirlarda vertikal rejalashtirishning roli quyidagi holatlarda o'rinlidir, xususan:

* qishloq hududini kuchli yomg'irlar yoki suv manbalari ta'sirida suv bosishida hamda suv omborlari inshootlaridan qishloq hududini himoya qilish hududni vyertikal rejalashtirish vazifasiga kiruvchi dambalar qurish yoki hudud sathini ko'tarish evaziga amalga oshiriladi;

* hududni sizot suvlari ta'sirida suv bosishidan saqlash, drenaj tizimi yordamida yoki maydon sathini vyertikal rejalashtirish yordamida amalga oshiriladi;

* qishloq hududida botqoqliklar mavjud hollarda ularga qarshi kurashning asosiylaridan biri vyertikal rejalashtirish bo'lib, u yordamida turib qolgan suvlarning oqim yo'nalishi rejalashtiriladi va tashqi suvlarni qochirish uchun sharoit yaratiladi;

*cho'l va yarim cho'l zonalarida hududni sun'iy suvg'orish maqsadida suvg'orilayotgan maydonlarga suv o'z oqimi bo'ylab vyertikal rejalashtirish asosida amalga oshiriladi;

*jarlik mavjud va jarliklar rivojlanayotgan hududlarda vyertikal rejalashtirish yordamida jarliklar qiyaliklarini yuvib ketuvchi tashqi suvlarning yo'nalishi tashkil etiladi, xamda jarliklarni tugatish ularni ko'mish orqali amalga oshiriladi;

* ko'chkili hududlarda ko'chkilarni oldini olish tadbirlariga tashqi suvlarni qochirishni tashkil etish orqali vyertikal rejalashtirish ishtirok etadi;

* qishloq hududida karst jarayonlari mavjud hududlarda karst natijasida vujudga kelgan voronkalarni tashqi suvlardan saqlash va ularni yo'qotish bo'yicha vyertikal rejalashtirish hududni tekislash masadida qo'llaniladi.

Vertikal rejalashtirish va uni amalga oshirish u bilan bog'lik bo'lgan tadbirlar majmuasi bilan birgalikda qo'llanilganda maqsadga muvofiqdir, bular: yer osti suv qochirish tarmoqlarini o'rnatish bilan tashqi suvlarni qochirish; sizot suvlarining sathi baland bo'lgan hollarda drenaj tarmoqlaridan foydalanish; jarlik va ko'chkili xududlarda tirgak devorlar o'rnatish va h.k.

Rel'ef va uning vyertikal rejasi ko'pgina qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni tashkil etish masalalarini echishda bevosita yoki bilvosita o'z ta'sirini ko'rsatadi, xususan:

* qishloq umumiy me'moriy-rejaviy kompozitsiyasida, uning tumanlari, majmualar, maydonlar va alohidagi bino va inshootlarning joylashuvida hudud rel'efining xususiy shakllaridan kelib chiqqan holda foydalanish;

* qishloq va uning tumanlarini qurishda, bino va inshootlarni mikrorayonlar va turarjoy kvartallarida joylashtirish xususiyatidan kelib chiqqan holda rel'ef va uning shakllarini hamda vyertikal rejalashtirishni inobatga olish;

* ishlab-chiqarish texnologiyasidan kelib chiqqan holda sanoat korxonalarini joylashtirish va odatda minimal nishabliklarga ega tekis sirtlarni talab qiluvchi maydonlarni joylashtirish va h k. holatlarda.

Qishloq hududini vertikal rejalashtirish vazifalariga quyidagilar kiradi:

a) qishloq hududlaridan, ko'chalardan tashqi (atmosfera) suvlarini kerakli nishabliklar va shahar suv qochirgich kollektorlari yo'nalishlarida qochirishni tashkil etish;

b) qishloq ko'cha va yo'llarini zaruriy bo'ylama nishabliklar bilan ta'minlagan holda, ularda qishloq transporti va piyodalarning havfsiz harakatini tashkil etish;

v) turarjoy kvartallarini, mikrorayonlarni, alohidagi bino va inshootlarni qurish talablaridan kelib chihhan holda qurilish maydonlari rel'efini hayta shakllantirish va qurilishga moslashtirish;

g) qishloq yer osti muxandislik tarmoqlarini o'tkazilishini ta'minlash uchun qulay relefni yaratish;

d) nodir ob'ektlarni joylashtirish uchun rel'ef va uni vyertikal rejalashtirish bo'yicha maxsus vazifalarni echish (binolar guruhi, stadionlar, ayerodromlar va h.k. larni loyihalashda).

Loyiha- rejalashtirish ishlarining barcha boshichlarida vyertikal rejalashtirish o'z ifodasini topadi.

Vertikal rejalashtirish jarayonida madaniy qatlamni saqlash, ko'kalamzorlashtirish uchun juda muhimdir. Bu o'z navbatida, tabiiy rel'ef sharoitida bino va inshootlarni saqlangan ko'kalamzor ichida landshaft rejalashtirish asosida joylashtirishga imkon beradi va binolarni rejalashtirishda bir xillikdan xalos qiladi.

Vertikal rejalashtirishni amalda qo'llash maxsus tuzilgan loyihalarga asoslanadi. Vyertikal rejalashtirishda loyihalashning asosiy usullari, quyidagilardir:

- Loyihaviy profillar usuli;
- Loyihaviy (hizil) gorizontallar usuli;
- grafoanalitik usullar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. ShNK 2.05.02- 07 «Avtomobil yo'llari» Toshkent- 2007.
2. ShNK 2.07.01- 03 «Shahar va qishloq aholi punktlari hududlarini rivojlantirish va qurilishni rejalashtirish» Toshkent – 2006.
3. Bakutis V.E., Butyagin V.A., Lunts L.B. «Injenyernoje blagoustroystvo gorodskix tyerritoriy». M. 1971. Stroyizdat
4. Chyerepanov V.A. Transport v planirovki goroda. Moskva, Stroyizdat, 1970 g.
5. ShN K 2.07.01- 03 «Shahar va qishloq aholi punktlari hududlarini rivojlantirish va qurulishini rejalashtirish» Toshkent- 2006.
6. ShN K 2.05.02- 07 «Avtomobil yo'llari» Toshkent- 2007.
7. Cherepanov V.A. Transport v planirovki goroda. M., Stroyizdat, 1970.

MEHNAT

XAVFSIZLIGI

Rahbar:	Sereyeva G.A.
Maslahatchi:	Jo'rayeva F.D.
Bitiruvchi:	Bobojonov B.R.

Toshkent 2017.

Xorazm viloyati Yangiariq tumani Gurlanbog' Q.F.Y ning Qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni tashkil etish loyihasining xavfsizlik choralarini ishlab chiqish.

Reja:

1. Zamonaviy qurilishda mexnat muhofazasini o'rni.
2. Qurilishda sanitar va mehnat gigienasi.
shunga asoslangan loyihalar.
3. Qurilish jarayonida mehnat xavfsizligi, loyihaviy choralar
4. Yong'in xavfsizligiga loyixada keltirilgan amallar

1. Zamonaviy qurilishlarda mehnat muhofazasining o'rni.

Mexnat xavfsizligiligining zamonaviy qurilishdagi maqsadi ishchi va xizmatchilarning yashashi va mexnat jarayonida sog'ligini saqlash, ya'ni kasbiy kasalliklar, tasodifiy jarohatlanish kabi baxtsiz qodisalarni oldini olishdan xamda, tabiiy, texnogen texnika va harakat xavfsizligi sabablariga ko'ra ishchilarning sog'ligini, meqnat qobiliyatlarini saqlash, shikastlanish, nurlanish, avariya, yong'in va boshqa kasalliklarini oldini olish va bu sohadagi qonunchilik

hamda mehnat muhofazasiga bag'ishlangan boshqa me'yoriy hujjatlarni o'rgatishdan iboratdir.

Mehnat xavfsizligi xizmatining asosiy vazifalari qurilish maydonlarida va uning bilan bog'liq bo'lgan ish jarayonlarida sodir bo'ladigan jaroxatlanish va boshqa baxtsizliklarni keltirib chiqaradigan sabablarini bartaraf qilish va tashkilot ma'muriyatini ishchi va xizmatchilariga ish sharoitini yaxshilab berish, ustidan nazorat qilib turishi, fan va texnika yo'tuqlarini joriy qilish asosida mehnat xavfsizligi va himoya vositalarini mo'tassil takomillashtirish, qurilishda mehnat madaniyatini oshirish, baxtsizliklarni oldini olishga qaratilgan tashkiliy va texnik hamda, sanitariya tadbirlarini ishlab chiqish, ularni joriy qilish va hokazolardan iborat.

2. Qurilishda sanitariya va mehnat gigienasi

Qishloq qurilishining asosiy vazifalaridan biri – aholi yashash uchun qulay sanitariya-gigienik sharoitlarni ta'minlashdir. Bu vazifa juda ko'p yo'llar bilan, jumladan, qishloqlarning sanitariya obodonchiligi va tuproq, suv, havoning tozaligini, shuningdek qishloq hududining tozaligini saqlash yo'llari bilan hal qilinadi. Qishloqlarni sanitariya obodonchiligida qishloq xududlarini sanitariya tozalash va shamol yo'nalishi va tezligi jiddiy ahamiyatga ega.

Xorazm viloyati Yangiariq tumani Gurlanbog' Q.F.Y ning Qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni tashkil etish loyixasida mehnat xavfsizligi yuzasidan sanitariya va mehnat gigienasi taminlanishni bajarish asosida loyixa ishlari olib boriladi.

Tabiati. Tuman hududi viloyatning janubi-sharqida joylashgan. Relyefi, asosan, pasttekislikdan iborat. Janubidagi kattagina maydon qum barxanlari bilan band. [Obulko'l](#), [Mo'ltang](#), [Sho'rko'l](#), [Jirmizko'l](#) va boshqalar kollektorlar bor. Tuman xo'jaliklari Ostona, Oqmachit, Quruqtom, Tagan, Kattabog' va Amudaryodan chiqqan magistral kanallaridan suv oladi. Tuman hududida ko'l ko'p. [Ulug'sho'rko'l](#), Obulko'l, Tangali, Bayotko'l, Kichikko'l va boshqalar shular jumlasidan. Ularning aksariyati bir biri bilan tutashtirilgan. Tuman ko'llari baliqchilikda viloyatda yetakchi o'rinni egallaydi. Ko'llar negizida

ixtisoslashtirilgan baliq kombinati tashkil etilgan. Tuproqlari, asosan, sho'rlashgan o'tloq va o'tloqi bo'z tuproqlardan iborat. Tuproq sho'ri kollektor yordamida yuvib turiladi.

Yovvoyi

o'simliklardan [changel](#), [oqbosh](#), [yantoq](#), [sho'ra](#), [pechak](#), [ajriq](#), [qamish](#), yakan va boshqalar o'sadi.

Yovvoyi hayvonlardan [bo'ri](#), [quyon](#), [qunduz](#), [kalamush](#) va boshqalar; qushlardan [o'rdak](#), [g'oz](#), [qashqaldoq](#), [chag'alay](#), [qarg'a](#), [chumchuq](#) va boshqalar ko'p.

Iqlimi. Iqlimi keskin kontinental. Yillik o'rtacha harorat 11,8 C. Yanvar oyining o'rtacha harorati — 4,5 C, eng past harorat —31 C. Iyul oyining o'rtacha harorati 27 °C, eng yuqori harorat 45 °C. Vegetatsiya davri 208 kun. Yiliga 82 mm yog'in tushadi. Yog'inning asosiy qismi bahorda yog'adi.

Loyihada sanitariya-gigienaga rioya qilgan holda aholi yashash joylarida axlat tashlash joylari va axlat tashish transportlari ko'zda tutildi, bundan tashqari loyihada axlatni qayta ishlash sanoat hududi ajratib berildi. Sanoat zonalari shamol yo'nalishiga qarab sanitariya himoyasi bilan ajratilgan holda loyixalashtirildi. Aholi turmush sharoiti qoramolchilik bilan shug'ullanganligi sababli qoramol bozori sanitariya-gigienaga amal qilingan holda loyixaga kiritildi. Qabristonlarga himoya zonalari ajratildi.

Qishloq aholisi punktlarini arxitekturaviy rejalashtirishni tashkil etish loyixalashtirishning barcha bosqichlarida atrof - muxitni muxofaza qilish va bir maromda o'sib borishi sharoitidagi tabiiy resurslardan ratsional foydalanish bo'yicha kompleks nazaridan to'tiladi.

Sanitar-gigienik sabablarga - meteorologik sharoitni sanitariya me'yorlariga to'g'ri kelmasligi, ishlab chiqarish changi va zaharli moddalarni havoda ko'payib ketishi, ortiqcha shovqin va tebranish, tabiiy va sun'iy yoritilganlikni qoniqarsizligi ishlab chiqarish va yordamchi xonalarning sanitariya holatining qoniqarsizligi kabilar kiradi.

Mehnat gigienasi - u ish jarayoniga atrof muhitni ishlayotganlar organizmiga ta'sirini o'rganadi va undan sanitar-gigienik hamda davolash-profilaktika choralar ko'rish maqsadida foydalaniladi. Bu ishlar ish joylarida sharoitini yanada yaxshilashga qaratiladi. Bu esa ishlab chiqarish jamoalarining ish qobiliyatini sog'lom va yuqori darajada bo'lishini ta'minlaydi.

3. Qurilish jarayonida mexnat xavfsizligi, loyihaviy choralar

Qurilish maydonida ish boshlashdan 3 oy oldin buyurtmachi tomonidan bosh pudrat tashkilotiga barcha qurilish loyihalari to'liq ishlangan holda taqdim etilishi lozim. Bu loyihalar tarkibidagi ularning ajralmas qismi hisoblanuvchi qurilishni tashkil qilish loyihalari bo'lmog'i shart va ularda xavfsizlikni taminlash masalalarini hozirgi zamon talablariga javob bera oladigan holda to'liq aks ettirilgan.

Mexnatni muhofaza qilishda zarur bo'lgan tadbir-choralar loyihalash davrida ikki bosqichda hal etiladi:

Birinchi bosqich loyihalashda davrida qurilishni tashkil (qTq) loyahasini tuzish, yani qurilishdagi yalpi ishlar ketma-ketligini va umumiy xavfsizlikni taminlovchi tadbirlarni olib borishdir;

Ikkinchi bosqich qurilish chog'ida surunkali davom etadigan ishlarni bajarish jarayonida xavfsizlikni taminlaydigan ishni bajarish loyahasini tuzib so'ngra ushbu loyixa asosida ishni davom ettirishadi.

Mehnat xavfsizligi dastlab loyihani tuzuvchi tashkilot tomonidan qurilishni tashkil qilish loyidasida, bosh pudratchi tashkilot tomonidan esa ishni tashkil qilish loyidasida, bosh pudratchi tashkilot tomonidan esa ishni tashkil qilish loyihalarida aks ettiriladi. Bu loyihalarda ko'riladigan jami masalalar uchta, yani umummaydon xavfsizligi, tartibod jarayonidagi xavfsizlik va maxsus masalalardir. Umummaydon masalalari qurilish bosh rejasida ko'rib, maydonni tanlash va mashina mexanizmlar uchun kirish va chiqish yo'llarini belgilash, ishchilar belgilash, ishchilar va rahbar muhandislar uchun zarur bo'lgan barcha

yordamchi inshootlarni, yani echinib-kiyinish, ovqatlanish va yuvinish xonalari sanitariya qoidalariga rioya qilingan holda joylashtirilad,vaqtinchalik foydalanish uchun elektr tarmoqi issiq va sovuq suv,hamda oqava suv uzatgich tarmoqlari,aloqa va radio tarmoqlari kabi inshootlarni aniq hisoblar asosida to'g'ri joylashtirishni o'z ichiga oladi.

Qurilish jarayonida ifodalovchi ikkinchi masala tartibot va mexnat jarayoni xaritalatida o'z echimini topadi, unda ishchining salomatligini himoya qilish borasida aniq hisoblarga asoslangan va mahalliy ish sharoitlarini inobatga olgan muhandislik mulohazalari o'zini yagona aniq echimini topgan bo'lishi lozim.

Uchinchi maxsus masalalar turkumini hal etishdan iborat bo'lib, mahalliy er, iqlim va atrof muhitni ekologik shart sharoitlaridan kelib chiqqan holda, ishlovchilar va atrof-muhit uchun xavf-xatar manbalarini bartaraf qilinishiga qaratilgan. Yani qurilish maydonidagidagi yer osti va ustidagi elektr, telefon, radio va suv tarmoqlarini mahalliy hokimiyat bilan kelishilgan holda ko'chirish nazarda to'atilgan.

Qurilishning bosh tarxi qurilishni tashkil qilish loyihalari ichida eng asosiysi hisoblanadi. Bu loyihasiz qurilish qurilish maydonida ish yuritish qatiyan man etiladi.

Ishlarni rejali va xavf-xatarsiz olib borilishi,bosh tarxdagi xavfsizlik tadbirlari qay darjada hal qilinganligiga va shu bilan birga mahalliy tadbirlari qay darajada hal qilinganligiga va shu bilan birga mahalliy muhit va iqlim sharoitlari qanchilik to'liq hisobga olinganligiga bevosita bog'liqdir. Qurilish bosh tarxida mexnat muhofazasining texnikaviy va tashkiliy majmuasi hal qilinadi. Men loyixada respublika miqyosidagi yo'l yuzasiga jamoat binolari va park loyixalandi, yo'lning u yuzida aholi punktlari joylashgan, odamlar park va markazga o'tish uchun yer osti yo'li loyixalandi, bundan tashqari mashinalarga yoqilg'i quyish shaxobchasi aholi punktidan sanitariya himoyasi bilan ajratilgan holda loyihalandi.

4. Yong'in xavfsizligi loyihada keltirilgan amallar.

Tumanlarda yong'in xavfsizlik xizmati joylashtirishda asosan xodimlarga qulaylik va tez xizmat ko'rsatishni amalga oshirish uchun suv oqish joylariga yaqin xududda bo'lishini ta'minladim. Ushbu markaziy qismni loyixalashda ma'muriy va turar joy xududlarini yong'in xavfsizligi talablariga rioya qilgan xolda binolarning loyihasida yong'inga qarshi tadbirlar inobatga olingan. Bunga ko'ra bino atrofida o't o'chirish mashinalari xarakatlanishi uchun 6 metr va binolar orasidan o'tish yo'llari eni 4 metr. Binoning har qaysi bloklari oldida o't uchirish gidrontlari loyixalashtirilgan. Binolar katta yo'l chetiga, qurilish chiziqiga to'g'ri holda joylashtirilgan. Asosiy binolarining yonlariga har-xil xajmdagi xovuzlar joylashtirdim, yong'in sodir bo'lganda uni bartaraf etish oson bo'lishi uchun. Yong'inga bardosh berishning I va II darajasi bo'lgan ishlab ishlab chiqarish binolarigacha eng kam masofa 9 metr, polimer yoki yonuvchan materialdan isituvchi qo'llangan qoplamasi bo'lgan ishlab chiqarish binolarigacha 15 metr dan kam bo'lmasligi kerak. Bu loyixada oltita qishloq mavjud bo'lib, ularning markaziga o't o'chirish binosi loyixaladim, qishloqlar orasida yaqin yo'llarni tashkil qilib, qishloqlarni bir-biriga ulab berdim, sanoat hududlariga kanallar uzoq joylarga xavzalar tashkil qilib berdim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Mexnat muxofazasi" O'zbekiston Respublikasi qonunidan
2. Azimov X.A. "Qurilishda mexnat xavfsizligi" Toshkent-2003y
3. O'zbekiston Respublikasi Davlat Arxitektura va qurilish qo'mitasi
ShNK 2.08.01-05. "Turar joy binolari" Toshkent-2006y
4. Yu.N. Kovalenko, V.P. Shevchenko, I.D. Mixailenko, Kratkiy spravochnik Arxitektura. Kiev. 1990g.
5. Q.M.Q3.01.02-00 "qurilishda xavfsizlik texnikasi"
6. Sh.N.Q2.01.02-04 "Yong'in xavfsizligi"
7. Q.M.Q 2.07.02-96 "Insonlarning hayoti va faoliyati"
8. M. Otaxonov., "Qurilishda mexnat muhofazasi va xavfsizlik texnikasi"
Toshkent-1991- y

XULOSA.

Hozir qishloq fuqarolar yigʻinlarining joylashuv tizimlaridagi qishloq aholi punktlari uchun bosh rejalar sxemalarini ishlab chiqish boʻyicha yangi loyihaviy takliflarni ishlab chiqishga ehtiyoj katta. Muayyan qishloq aholi punkti uchun ishlab chiqiladigan loyiha mahalliy omillar majmuasini (tabiiy-iqlimiy sharoitlar, qishloq aholi punktning joylashuvning mahalliy tizimidagi oʻrni va sh.k.) hisobga olgan holda bajariladi. Shu bilan birga, ishlab chiqilayotgan loyihalarda har bir qishloq aholi punktining tashqi qiyofasi ushbu hududning tabiiy muhiti va landshaftiga uygʻun ravishda mos boʻlib, faqat oʻziga xos betakror koʻrinishga ega boʻlishiga ham alohida eʼtibor qaratish talab qilinadi. Bunda qishloq aholi punkti tarkibidagi har bir turar-joy, jamoat va ishlab chiqarish binolarining joylashuvi va oʻzaro bogʻlanishi katta ahamiyat kasb etadi.

Qishloq arxitekturasini masalasini meʼmoriy muhitning bir koʻrinishdan boshqa koʻrinishga oʻzgarib borishi, funksional zonalash sxemalarining nafaqat ikki oʻlchamli, balki uch oʻlchamli fazoviy muhitda integratsiyasi sharoitlarida hal qilish zarur. Bugungi kunda, mahalliy aholi uchun muloqot qilish joyining anʼanaviy koʻrinishi hisoblangan oddiy choyxona, agar u dehqon-fermer xoʻjaligining istiqomat-ishlab chiqarish zonasida qurilgan boʻlsa, atrofidagi ishlab chiqarish, turar-joy va jamoat binolaridan tarkib topgan meʼmoriy muhit integratsiyasini talab qiladi. Demak, qishloq binolarining turar-joy, ishlab chiqarish, savdo, maishiy xizmat koʻrsatish kabi funksiyalari integrallashtirilgan tuzilmasini yaratish masalasi hal qilinishi barobarida anʼanaviy qishloq uyining betakror qiyofasini ham taʼminlash talab qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Mexnat muxofazasi" O'zbekiston Respublikasi qonunidan
2. Azimov X.A. "Qurilishda mexnat xavfsizligi" Toshkent-2003y
3. O'zbekiston Respublikasi Davlat Arxitektura va qurilish qo'mitasi
ShNK 2.08.01-05. "Turar joy binolari" Toshkent-2006y

4. Yu.N. Kovalenko, V.P.Shevchenko, I.D.Mixailenko, Kratkiy spravochnik Arxitektura. Kiev. 1990g.
5. Q.M.Q3.01.02-00 "qurilishda xavfsizlik texnikasi"
6. Sh.N.Q2.01.02-04 "Yong'in xavfsizligi"
7. Q.M.Q 2.07.02-96 "Insonlarning hayoti va faoliyati"
8. M.Otaxonov.,Qurilishda mexnat muhofazasi va xavfsizlik texnikasi"
Toshkent-1991- y
9. ShNK 2.05.02- 07 «Avtomobil yo'llari» Toshkent- 2007.
10. ShNK 2.07.01- 03 «Shahar va qishloq aholi punktlari hududlarini rivojlantirish va qurilishni rejalashtirish» Toshkent – 2006.
11. Bakutis V.E., Butyagin V.A., Lunts L.B. «Injenyernoe blagoustroystvo gorodskix tyerritoriy». M. 1971. Sroyizdat
12. Chyerepanov V.A. Transport v planirovki goroda. Moskva, Sroyizdat, 1970 g.
13. ShN K 2.07.01- 03 «Shahar va qishloq aholi punktlari hududlarini rivojlantirish va qurilishini rejalashtirish» Toshkent- 2006.
14. ShN K 2.05.02- 07 «Avtomobil yo'llari» Toshkent- 2007.
15. Cherepanov V.A. Transport v planirovki goroda. M., Sroyizdat, 1970.
16. Kmk 2.07.01 — 94 shaxarsozlik, shaxar va qishloq joylarni loyixalash va qurish. T, 1994
17. KMK 1.03.02 — 96 "instruktsiya o sostave, poryadke razrabotki, soglasovaniya i utvyerjdeniya sxem i proektov planirovki, planirovki i zastroyki gorodov, gorodskix poselkov i selskix naselennix punktov". T. 1996
18. Latipov D.V, Mirzaev M.K. Uzbekistan respublikasi shaxarsozligi asoslari. O'q uv qo'llanma. T., taki, 2000
19. Xorazm viloyati web sayti.
20. Karimov I.A. O'zbekiston iqtisodiy islohotlar chuqurlashtirilishi yo'lida. T. –“O'zbekiston”, 1995. – 248 b.
21. Karimov I.A. O'zbekiston ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy rivojlanishining asosiy prinsiplari. – Toshkent: O'zbekiston, 1995. – 70 b.

22. I.A.Karimov. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O‘zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo‘llari va choralari. Toshkent: “O‘zbekiston”, 2009. – 48 b.
23. Архитектурно-планировочная организация многофункциональных производственных зон аграрно-промышленного типа. Методические рекомендации. М.: МарХИ, 1982. - 28 с.
24. Архитектурно-планировочная организация селитебной зоны сельского, поселка в условиях Узбекистана. Методические рекомендации. Самарканд: СамГАСИ, 1988. - 28 с.
25. Аскарлов Ш.Д. Регион – пространство – город. – М.: Стройиздат, 1988. – 201 с.
26. Ата-Мирзаев О.Б. Региональное прогнозирование расселения и управление процессом урбанизации. – Ташкент: Фан, 1979. – 92 с.